

From “Cpāp’ Kram” to “Modern Cpāp’ Kram”: Dynamic of a Newly Discovered Khmer Didactic Literature in Surin Province, Thailand

จาก “ฉบับกรม” สู่ “ฉบับกรมสมัยใหม่”: พลวัตของวรรณคดีคำสอนเขมรฉบับค้นพบใหม่ ในจังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย

Direk Hongthong

ดิเรก หนองทอง

Faculty of Humanities, Kasetsart University, Thailand

Corresponding author

e-mail: direk.h@ku.th

Received 25-05-2025

Revised 18-08-2025

Accepted 26-08-2025

Doi: 10.69598/artssu.2025.5212.

How to Cite:

Hongthong, D. (2025). From “Cpāp’ Kram” to “Modern Cpāp’ Kram”: Dynamic of a Newly Discovered Khmer Didactic Literature in Surin Province, Thailand. *Journal of Arts and Thai Studies*, 47(3), 5212 (1-19).

Keywords: Cpāp’ Kram, Modern Cpāp’ Kram, Khmer didactic literature, dynamic, Surin, Northern Khmer

คำสำคัญ: ฉบับกรม, ฉบับกรมสมัยใหม่, วรรณคดีคำสอนเขมร, พลวัต, สุรินทร์, เขมรถิ่นไทย

Abstract

Background and Objectives: The Khmer didactic literature entitled “Cpāp’ Kram” (ច្បាប់ក្រម), composed between the 15th and 17th centuries, has long been used as a fundamental textbook for Buddhist novices in Khmer communities, both inside and outside Cambodia. Due to its central role, the original text has been widely duplicated, and newer works related to it—at least in title—have been composed. One example is “Modern Cpāp’ Kram” (ฉบับกรมสมัยใหม่) found in Surin province, Thailand. Despite these connections, the newer texts exhibit distinctive characteristics, particularly in their content. Thus, this research article aims to study the dynamics of *Modern Cpāp’ Kram* in comparison with *Cpāp’ Kram* published by the Buddhist Institute of Cambodia.

Methods: This qualitative research was conducted through close reading method by comparing the two earlier-mentioned pieces of Khmer didactic literature in 4 main aspects: 1) prosody, 2) teacher, text, student, and learning method, 3) teaching technique, and 4) didactic content.

Results: The study reveals the distinctive dynamic in 4 main aspects. 1) Through prosodic aspect, there is a shift from a single prosody, Pad Kākagati, in *Cpāp’ Kram* to a compound prosody, Pad Kākagati and Pad Bāky Puon, in *Modern Cpāp’ Kram*. 2) Through the aspects of teacher, text, student, and learning method, *Modern Cpāp’ Kram* uses a Northern Khmer word to clearly disclose the poet’s gender. The text retains its original title, Cpāp’ Kram, while adding the Samai Mai (Modern) to indicate temporal distinction. The intended learners have changed from Buddhist novices to women, and the learning methods have been reduced from listening and self-studying to listening only, corresponding to the new target audience. 3) Through the aspect of teaching technique, in *Modern Cpāp’ Kram*, the techniques of instruction are still emphasized more than techniques of prohibition, with an increased ratio between the two. Several new words are used to state prohibition. Furthermore, the technique of commanding is absent, but the technique of suggestion has been introduced. 4) Through the aspect of didactic content, the ending component has been supplemented in the new text, and the overall content has been largely newly composed to teach the new target audience. These dynamic aspects emerge due to two main factors: 1) internal factors, including Khmer literary culture, Buddhism in the local context, Northern Khmer dialect, and some perspectives of the new text’s poet; and 2) external factors, namely the influence of didactic content in Thai culture.

Application of this study: This research presents new results on the dynamics of Khmer didactic literature to academic fields. These come from paying more attention to the new area for conducting field research: the area of Northern Khmer speakers outside Cambodia. Studying this area offers new chances for discovering new data, leading to expanding former academic perspectives. This method could also be applied to the study of local literature in other areas, or other literary pieces found outside their countries of origin, to deliver academic contributions and to raise more understandability towards these cultural owners.

Conclusions: The comparison between *Cpāp’ Kram* and *Modern Cpāp’ Kram* reveals the dynamics of this new text in 4 main aspects: 1) prosody, 2) teacher, text, student, and learning method, 3) teaching technique, and 4) didactic content. These aspects are influenced by both internal and external factors, which stimulated the composition of the new didactic text in a context distant in time and space from that of the original.

บทคัดย่อ

ที่มาและวัตถุประสงค์: วรรณคดีคำสอนเขมรเรื่องฉบับกรม (ច្បាប់ក្រប) ซึ่งประพันธ์ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15-17 ได้แพร่หลายมายาวนานในชุมชนชาวเขมรทั้งในและนอกกัมพูชา เพื่อใช้เป็นแบบเรียนพื้นฐานของสามเณร ด้วยบทบาทดังกล่าวมีเพียงแต่เกิดการคัดลอกฉบับกรมสืบต่อกันมาอย่างแพร่หลาย แต่ยังไม่เกิดการประพันธ์วรรณคดีคำสอนเขมรเรื่องใหม่ต่อมา โดยใช้ชื่อที่แสดงความสืบเนื่องกับตัวบทเดิมอีกด้วย ดังพบฉบับกรมสมัยใหม่ (ฉบับกรมสมัยใหม่) ในจังหวัดสุรินทร์ แม้ตัวบทนี้จะเกี่ยวเนื่องกับตัวบทเก่า แต่กลับปรากฏลักษณะเฉพาะหลายประการ โดยเฉพาะด้านเนื้อหาบทความวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาพลวัตด้านต่าง ๆ ของวรรณคดีคำสอนเขมรเรื่องฉบับกรมสมัยใหม่ โดยเปรียบเทียบกับฉบับกรมสำนวนเดิมที่สถาบันพุทธศาสนบัณฑิตของกัมพูชาพิมพ์เผยแพร่

วิธีการศึกษา: งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีอ่านละเอียด (close reading) เพื่อเปรียบเทียบวรรณคดีคำสอนเขมรสองเรื่องข้างต้นใน 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ฉันทลักษณ์ 2) ผู้สอน ตัวบท ผู้เรียน และวิธีเรียนตัวบท 3) กลวิธีการสอน และ 4) เนื้อหาที่สอน

ผลการศึกษา: ผลการวิจัยพบพลวัตที่โดดเด่นใน 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ด้านฉันทลักษณ์ เกิดการปรับฉันทลักษณ์เดี่ยวชนิดบทกาคติในฉบับกรม เป็นฉันทลักษณ์ประสมชนิดบทกาคติแต่งสลับบทพยางค์สี่ในฉบับกรมสมัยใหม่ 2) ด้านผู้สอน ตัวบท ผู้เรียน และวิธีเรียนตัวบทพบว่า ฉบับกรมสมัยใหม่เลือกใช้คำเขมรถิ่นไทยเพื่อแสดงเพศกวีอย่างชัดเจน นำเสนอชื่อตัวบทใหม่โดยคงชื่อตัวบทเดิมและเติมคำที่แสดงความต่างด้านเวลาเข้ามาคือคำว่า "สมัยใหม่" ต่อท้ายคำว่า "ฉบับกรม" เปลี่ยนกลุ่มผู้เรียนจากสามเณรเป็นสตรี และลดวิธีเรียนตัวบทจากการฟังและศึกษาด้วยตนเองเหลือเพียงการฟังเท่านั้น เพื่อให้สอดคล้องกับเพศผู้เรียนกลุ่มใหม่ 3) กลวิธีการสอน พบการสอนโดยบอกให้ทำมากกว่าห้ามทำในสัดส่วนที่เพิ่มขึ้น มีการหลีกคำเพื่อแสดงการห้ามทำมากขึ้น และไม่พบการสอนโดยสั่งให้ทำ แต่พบการสอนโดยแนะนำให้ทำแทนที่ และ 4) เนื้อหาที่สอน พบการเพิ่มองค์ประกอบส่วนท้ายในโครงสร้างเนื้อหา และแต่งเนื้อหาใหม่เกือบทั้งหมด เพื่อให้สอดคล้องกับผู้เรียนหลักที่เปลี่ยนไปในฉบับกรมสมัยใหม่ พลวัตเหล่านี้เกิดจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการหลักดังนี้ 1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ วัฒนธรรมวรรณศิลป์เขมร พุทธศาสนาในบริบทพื้นที่ถิ่น ลักษณะเฉพาะของภาษาเขมรถิ่นไทย และมุมมองบางประการของกวีผู้ประพันธ์ตัวบทใหม่ และ 2) ปัจจัยภายนอกซึ่งเป็นอิทธิพลของคำสอนในวัฒนธรรมไทย

การประยุกต์ใช้: งานวิจัยนี้นำเสนอข้อค้นพบใหม่ในวงวิชาการเกี่ยวกับพลวัตของวรรณคดีคำสอนเขมร ซึ่งเกิดจากการให้ความสำคัญมากขึ้นกับการเลือกพื้นที่ใหม่เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย นั่นคือ พื้นที่ของผู้ใช้ภาษาเขมรถิ่นไทย ซึ่งอยู่นอกประเทศกัมพูชา วิธีนี้เพิ่มโอกาสค้นพบข้อมูลใหม่ ซึ่งนำไปสู่การขยายมุมมองทางวิชาการที่ผ่านมา แนวทางนี้อาจประยุกต์ใช้กับการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นในพื้นที่อื่น ๆ หรือศึกษาวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ที่พบนอกมาตุภูมิ เพื่อประโยชน์ทางวิชาการและสร้างความเข้าใจที่มากขึ้นต่อกลุ่มชนเจ้าของข้อมูลวัฒนธรรม

บทสรุป: การเปรียบเทียบฉบับกรมและฉบับกรมสมัยใหม่ พบพลวัตด้านต่าง ๆ 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ฉันทลักษณ์ 2) ผู้สอน ตัวบท ผู้เรียน และวิธีเรียนตัวบท 3) กลวิธีการสอน และ 4) เนื้อหาที่สอน พลวัตเหล่านี้เกิดจากปัจจัยภายในและภายนอกที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์ตัวบทใหม่ ซึ่งเกิดห่างไกลจากตัวบทเดิมทั้งในเชิงเวลาและพื้นที่

บทนำ (Introduction)

วรรณคดีคำสอนเขมรเรียกว่า “ច្បាប់ (Cpāp’)” หรือ “ฉบับ” พจนานุกรมภาษาเขมร ฉบับพุทธศาสนบัณฑิต (Buddhist Institute, 1967 : 135) นิยามคำนี้ไว้ 4 ประการดังนี้ (1) เนื้อหาที่บัญญัติให้ชาวเมืองปฏิบัติตาม (2) วินัย กฎเกณฑ์ หรือกระบวนสั่งสอนมนุษย์ให้ประพฤติดีงาม (3) แบบอย่าง ตัวอย่าง หรือต้นแบบ และ (4) เนื้อหาเติม คำนิยามข้างต้นครอบคลุมกฎหมาย วินัย และคำสอน ซึ่งบัญญัติหรือสอนแนวทางประพฤติตนที่ถูกต้องดีงาม ผู้ที่ดำเนินตามแนวทางดังกล่าวจะสามารถเป็นแบบอย่างแก่คนอื่น ๆ ในสังคมได้ จากความหมายนี้ส่งผลให้วรรณคดีคำสอนเขมรมีบทบาทสำคัญในยุคจารีต เพราะเป็นเครื่องมือหล่อหลอมและควบคุมผู้คนให้ประพฤติตามแนวทางที่สังคมคาดหวัง

จูดิธ เอ็ม. เจ็คอบ (Jacob, 1996 : 28-29) อธิบายเกี่ยวกับวรรณคดีคำสอนเขมรว่า เป็นกวีนิพนธ์พุทธศาสนาเชิงสั่งสอนใช้สอนบุคคลหลายกลุ่มตั้งแต่สามัญชนจนถึงพระราชวงศ์ เพื่อให้ทราบว่าคุณธรรมที่ดีแต่ละวัย เพศ และสถานะควรประพฤติตนเช่นไร วรรณคดีประเภทนี้ที่เก่าแก่ มีชื่อเสียง และเป็นที่ยอมรับ มีหลายเรื่อง เช่น ฉบับกรม ซึ่งมีอายุอย่างต่ำราวคริสต์ศตวรรษที่ 17 ตัวบทประเภทนี้ส่วนใหญ่ประพันธ์โดยพระสงฆ์ เพื่อใช้สอนอ่าน เขียน และเรียนหลักศีลธรรมอยู่ในวัด กวีที่ประพันธ์จะไม่ระบุชื่อ ทว่าตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา เริ่มปรากฏชื่อกวีชัดเจนในตัวบท ชิง หุก ชี (Khing, 2003 : 69-70) อธิบายเรื่องการแบ่งกลุ่มวรรณคดีคำสอนเขมรว่า จำแนกได้ 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นฉบับเก่าหรือฉบับโบราณ (ច្បាប់ចាស់ ឬបុរាណ) มีอายุช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15-17 พบในหนังสือรวมวรรณคดีคำสอนเขมรที่พุทธศาสนบัณฑิตของกัมพูชาพิมพ์ในชื่อ

ฎាប់฼ฎุฎษฏ (ฉบับต่าง ๆ) มีฉบับกรม ฉบับลูกหลาน และฉบับราชเนติ เป็นต้น กลุ่มต่อมาฉบับใหม่ (ฎាប់ฎฐิ) มีอายุช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เช่น ฉบับบุรุษ ฉบับสตรี ฉบับใหม่นี้ยังรวมวรรณคดีคำสอนเขมรเรื่องอื่น ๆ ที่ประพันธ์ในเวลาต่อมาอีกด้วย

วรรณคดีคำสอนเขมรพบได้ทั้งในกัมพูชาและชุมชนชาวเขมรนอกกัมพูชา เช่น อีสานใต้ของไทย เพราะดินแดนแถบนี้เคยอยู่ภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรมานานหลายศตวรรษ จากการสำรวจวรรณคดีคำสอนเขมรตามวัดในอีสานใต้โดยสัทธา อริยะธุกันต์ (Ariyathugun, 1992 : 183) พบตัวบทหลายเรื่อง มีฉบับกรม ฉบับลูกหลาน ฉบับพากย์เก่า ฉบับบุรุษ และฉบับสตรี เป็นต้น ภายหลังจากการสำรวจดังกล่าวผ่านไปราว 2 ทศวรรษ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ภาคสนามใน พ.ศ. 2552-2553 ที่จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ ได้พบวรรณคดีคำสอนเขมรหลายเรื่อง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า พบฉบับกรมมากเป็นพิเศษเมื่อเทียบกับวรรณคดีคำสอนเขมรเรื่องอื่น ๆ ความแพร่หลายนี้สัมพันธ์กับวัฒนธรรมการเรียนของชาวเขมรในอดีต ดังที่สวารส เพา (Pou, 1979 : 339) กล่าวถึงฉบับกรมไว้ว่า ตัวบทนี้เกี่ยวข้องกับการศึกษาชั้นมูลฐานในวัด สันนิษฐานว่าพระสงฆ์เป็นผู้ประพันธ์ เพราะต้องทำหน้าที่สอนสามเณรให้หัดอ่าน เขียน เรียนตัวเลข และจารคัมภีร์เป็น ต่อมาแฟรงคลิน อี. ฮัฟฟ์แมน และอิม ปรูม (Huffman & Proum, 1988 : 149) ขยายความเรื่องนี้ต่อว่า หลังจากผู้เรียนท่องโน้มนอ่านและเขียนพยัญชนะเขมรทุกตัวเป็นแล้ว จะเริ่มเรียนวรรณคดีคำสอนเขมร ในการเรียนตัวบท ศิษย์วัดอายุไล่เลี่ยกันจะนั่งพับเพียบและใช้มือทั้งสองประคองตัวบท จากนั้นจึงท่องสวดวรรณคดีคำสอนเขมรเสียงดัง โดยมีพระอาจารย์เดินกำกับ ตัวบทที่เด็กวัดในอดีตต้องเรียนมีหลายเรื่อง หนึ่งในเรื่องสำคัญคือฉบับกรม ทั้งนี้วัฒนธรรมการเรียนข้างต้นยังพบในชุมชนเขมรถิ่นไทยอีกด้วย นักวิชาการอิสระชาวเขมรถิ่นไทยที่ใช้นามปากกาว่า "ลุงเผือก" (Lung Phueak, 1984 : 21) อธิบายเรื่องนี้ในวารสารท้องถิ่นเมื่อปลายทศวรรษ 2520 ว่า ฉบับกรมเป็นวรรณคดีที่แพร่หลายและชาวเขมรถิ่นไทยทั่วไปรู้จักดีกว่าวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ คนที่มีอายุราว 50-60 ปีขึ้นไป [ที่เกิดในช่วง พ.ศ. 2467-2477-ผู้วิจัย] ซึ่งเคยบวชเรียนและเรียนอักษรเขมรจบแล้ว ต้องได้ท่องฉบับกรม เพราะวรรณคดีเรื่องนี้ "คล้ายกับแบบเรียนเล่มแรก" ของสามเณร ข้อมูลนี้ได้รับการยืนยันจากพระสัมฤทธิ์ ทรงวาจา (Phra Samrit Songwacha, 2010)¹ ภิกษุชาวเขมรถิ่นไทยซึ่งจำพรรษาที่วัดสามราษฎร์บำรุง จังหวัดสุรินทร์ ให้สัมภาษณ์เมื่อพ.ศ. 2553 ว่า เมื่อครั้งเป็นสามเณร ได้อ่านวรรณคดีคำสอน 2 เรื่องคือฉบับกรมและศาสตราลูกจิ้น ฉบับกรมเป็นวรรณคดีที่กำหนดให้สามเณรท่องจำตอนเย็นทุกวันในโบสถ์จนขึ้นใจ ก่อนไปท่องปากเปล่าให้หลวงพ่อฟัง หากจำไม่ได้จะถูกลงโทษ จากข้อมูลข้างต้นทำให้ทราบว่า ฉบับกรมเป็นตำราเรียนของสามเณรชาวเขมรในอดีตทั้งในกัมพูชาและอีสานใต้ ตัวบทนี้เกี่ยวข้องกับการฝึกอ่าน เขียน และหลักศีลธรรมที่สามเณรต้องรู้ จึงเป็นตัวบทที่ชายชาวเขมรในอดีตต้องศึกษาและจดจาร เพื่อซึมซับความรู้ด้านอักษรศาสตร์และสืบทอดพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้จึงพบฉบับกรมเป็นจำนวนมาก ปรากฏการณ์ดังกล่าวยืนยันโดยนักวิชาการท้องถิ่นชาวเขมรถิ่นไทยในวารสาร *แฉมชาย* (Anonymous, 1984 : 51) ซึ่งกล่าวเสริมเรื่องนี้ว่า วรรณคดีคำสอนเขมรและวรรณคดีศาสนาพบมากกว่าตัวบทประเภทอื่น เนื่องจากวัดเป็นแหล่งผลิตตัวบทเหล่านี้ในฐานะสถาบันการศึกษาของท้องถิ่น

ต่อมา เมื่อทบทวนงานวิจัยที่ศึกษาฉบับกรมในประเทศกัมพูชาราว 4 ทศวรรษที่ผ่านมาพบว่า นักวิชาการทั้งไทยและต่างชาดที่ศึกษาตัวบทนี้จากโบลานและหนังสือ *ฎាប់฼ฎุฎษฏ* (ฉบับต่าง ๆ) มักสรุปเรื่องผู้เรียนฉบับกรมว่าเป็นสามเณร (Pou, 1979 : 340; Lung Phueak, 1984 : 21; Ariyathugun, 1992 : 3; Yoojaroen suk, 2015 : 82) นอกจากนี้ในงานแปลวรรณกรรมคำสอนเขมรของประยูร ทรงศิลป์ (Songsilp, 2010 : 11, 26) ยังแปลชื่อ "ฉบับกรม (ฎាប់กรม)" ว่า "คำสอนสามเณร" เพื่อให้สอดคล้องกับกลุ่มผู้เรียน เนื้อหาและจุดมุ่งหมายในการประพันธ์ ด้วยเหตุนี้การรับรู้ทั่วไปเกี่ยวกับฉบับกรมจึงตั้งอยู่กับกลุ่มผู้เรียนที่เป็นสามเณรมาช้านาน ตรงข้ามกับคนเขมรถิ่นไทยที่มองประเด็นนี้ต่างออกไป

จากการลงพื้นที่ภาคสนามในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2552 ที่จังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยได้พบวรรณคดีคำสอนเขมรเรื่องใหม่ซึ่งยังไม่เคยพิมพ์เผยแพร่มาก่อนทั้งในไทยและกัมพูชา คือ *ฉบับกรมสมัยมัย* (ฉบับกรมสมัยใหม่) ซึ่งบันทึกในสมุดฝรั่ง 9 หน้ากระดาษ โดยใช้ปากกาลูกลื่นหมึกสีน้ำเงินเขียนอักษรไทยเป็นหลัก และใช้เครื่องหมายกับอักษรเขมรปนบ้าง เพื่อถ่ายทอดเนื้อหาเป็นภาษาเขมรถิ่นไทยที่มีคำไทยปนบางส่วน สมุดนี้เป็นของพระสมุห์สังวร วรปุณฺญ์ เจ้าอาวาสวัดกระวัน-หินโคน จังหวัดสุรินทร์ในขณะนั้น ซึ่งอนุญาตให้ผู้วิจัยบันทึกภาพตัวบทนี้ไว้

¹ วันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2567 ผู้วิจัยกลับไปสัมภาษณ์พระสัมฤทธิ์ ทรงวาจาอีกครั้ง แต่ไม่พบ หลังเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันพินิจรูปถ่าย ท่านให้คำตอบว่าไม่ทราบว่าพระรูปนี้ไปจำพรรษาที่วัดใดหรือสึกไปอยู่ที่ใดแล้ว ด้วยทางวัดไม่ได้บันทึกข้อมูลพระภิกษุและสามเณรย้อนหลังไว้

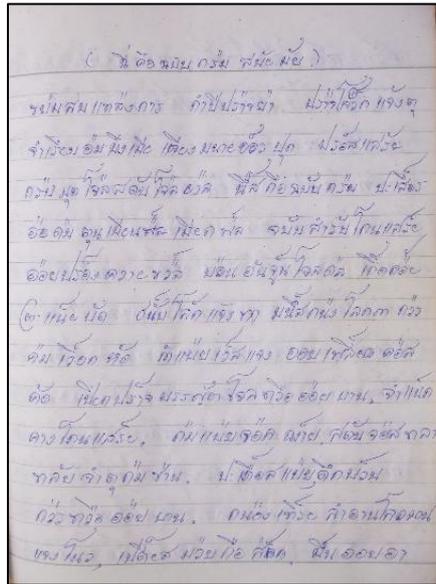

Figure 1 Khmer Didactic Literature, entitled ឯកប្រក្រតីសម័យម៉ាយ (Modern Cpāp' Kram) Written On Notebook Papers and Found in Surin Province, Thailand (Source: Hongthong, 2009)

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า วรรณคดีคำสอนเรื่องนี้ได้สืบทอดเนื้อหาสำคัญบางส่วนจาก**ฉบับกรม** สำนวนที่ประพันธ์ขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15-17 และจัดพิมพ์โดยสถาบันพุทธศาสนาบัณฑิตของกัมพูชา แต่มีเนื้อหาอื่น ๆ ที่ประพันธ์ขึ้นใหม่ และต่างไปจากเนื้อหาส่วนใหญ่ใน**ฉบับกรม** และที่สำคัญคือตัวบทนี้มีไต่ใช้สอนสามเณร แต่ใช้สอนสตรี ด้วยความน่าสนใจนี้ ผู้วิจัยจึงประสงค์ศึกษาวรรณคดีคำสอนเรื่องดังกล่าว เพื่อเผยถึงพลวัตด้านต่าง ๆ ของ**ฉบับกรม**เรื่องใหม่ในอีสานใต้ อันอาจส่งผลการปรับเปลี่ยนมุมมองที่มีต่อวรรณคดีคำสอนเขมรเรื่อง**ฉบับกรม**ในวงวิชาการ

วัตถุประสงค์การศึกษา (Research Objectives)

เพื่อศึกษาพลวัตด้านต่าง ๆ ของวรรณคดีคำสอนเขมรเรื่อง**ฉบับกรมสมัยใหม่ (ฉบับกรมสมัยม้าย)** ที่พบในจังหวัดสุรินทร์ โดยเปรียบเทียบกับ**ฉบับกรม (ฉบับกรม)** สำนวนพุทธศาสนาบัณฑิตของกัมพูชา

นิยามศัพท์เฉพาะ (Definition of Key Terms)

คำว่า “พลวัต” (dynamic) หมายถึง ซึ่งเกี่ยวข้องกับแรงหรือผลของแรง เช่น การเคลื่อนที่ (Royal Institute of Thailand, n.d.) คำนิยามนี้ให้ความสำคัญกับเหตุปัจจัยและผลลัพธ์ ดังได้กล่าวถึงแรง (เหตุ) ซึ่งทำให้เกิดการเคลื่อนที่ (ผลลัพธ์) เมื่อคำนี้มีบทบาทในการวิจัยวรรณคดีและคติชนวิทยา จึงพบงานวิจัยส่วนหนึ่งเลือกใช้คำดังกล่าวในหัวข้อวิจัย เช่น พลวัตของการสวดอ่านวรรณกรรมเรื่องพระมาลัย: การศึกษาเปรียบเทียบการสวดพระมาลัยที่จังหวัดกาญจนบุรีและชลบุรี ของปรมินทร์ จารูวร (Jaruworn, 2010) จากการสังเคราะห์มุมมองต่อคำดังกล่าวพบว่า การศึกษาพลวัตให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ของสิ่งที่ศึกษา อันเป็นผลจากความต่างของเวลาหรือสถานที่ พร้อมระบุเหตุปัจจัย การอธิบายเรื่องพลวัตดำเนินการใน 2 วิธีดังนี้ วิธีแรก เปรียบเทียบสิ่งเดียวกันที่เกิดต่างช่วงเวลาแต่อยู่ในพื้นที่เดิม เพื่อให้ทราบถึงสิ่งที่คงอยู่ ลด หาย หรือเพิ่มขึ้น วิธีต่อมา เปรียบเทียบสิ่งเดียวกันที่เกิดในช่วงเวลาเดียวกันแต่ต่างพื้นที่ เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและต่างในประเด็นหนึ่ง ๆ พร้อมค้นหาปัจจัยเชิงสังคมและวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดพลวัตดังกล่าว จากมุมมองข้างต้น ผู้วิจัยจึงนิยามคำว่า “พลวัต” เพื่อใช้ในงานวิจัยนี้ว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับวรรณคดีคำสอนเขมรในบริบทประเทศไทย โดยมีปัจจัยต่าง ๆ กระตุ้น

ขอบเขตการศึกษา (Scope of Study)

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยวรรณคดีคำสอนเขมร 2 เรื่อง คือ (1) *ฉบับกรม* (ច្បាប់ក្រម) สำนักพุทธศาสนบัณฑิตของกัมพูชา ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2544 โดยกระทรวงการศึกษา เขาวชน และกีฬา² (Institut Bouddhique, 2001) เรื่องนี้เป็นวรรณคดีคำสอนเขมรในกลุ่มฉบับโบราณ มีอายุช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15-17 (Khing, 2003 : 69) ประพันธ์ด้วยฉันทลักษณ์ชนิดบทกาคติ 37 บท (Institut Bouddhique, 2001 : 1-6) ฉันทลักษณ์นี้เทียบได้กับกาพย์สุรางคนางค์ 28 ของไทย และ (2) *ฉบับกรมสมัยใหม่* (ฉบับกรมสมัยมัย) สำนักพระสมุห์สังวร วรปุณฺโญ (Phra Samuhsangworn Worapunyo, n.d.)

Figure 2 Photo of Phra Samuhsangworn Worapunyo at Wat Pa Krawan Hin Khon in Surin Province

(Source: Hongthong, 2024)

ฉบับกรมสมัยใหม่ ไม่ระบุปีที่แต่ง สันนิษฐานว่าประพันธ์โดยชาวเขมรถิ่นไทย เพราะพบหลักฐานเป็นศัพท์ที่ใช้เฉพาะในกลุ่มชนดังกล่าวซึ่งไม่มีในภาษาเขมรมาตรฐาน เช่น "คือน (ของ)" และ "บอน (ที่)" ซึ่งเป็นคำยืมภาษาลาวอีสาน อีกทั้งยังพบคำยืมภาษาไทย เช่น "สอน" "แปล" "สมบัติพิสดาน" และ "เจนนจบ" นอกจากนี้ยังพบคำภาษาเขมรจำนวนมากที่ออกเสียงใกล้เคียงกับคำไทย ซึ่งเขียนตามอักขรวิธีไทย เช่น ขยม โฉมฉาย รูปกาย เมตตา เฉลยฉลอง เศร้าหมอง รับรอง และเหตุผล วรรณคดีเรื่องนี้ประพันธ์ด้วยบทกาคติ 19 บท สลับกับบทกาพย์สี่ซึ่งเทียบได้กับกลอนสี่ของไทย อีก 34 บท รวมเป็น 53 บท (Phra Samuhsangworn Worapunyo, n.d.)

ฉบับกรมสมัยใหม่ พบในสมุดบันทึกส่วนบุคคลของพระสมุห์สังวร วรปุณฺโญ ท่านให้สัมภาษณ์ใน พ.ศ. 2552 ว่า ได้ค้นฉบับเรื่องนี้มาจากวัดปราสาทศิลาราม จังหวัดสุรินทร์ (Phra Samuhsangworn Worapunyo, 2009) แต่เมื่อผู้วิจัยสำรวจข้อมูลคัมภีร์โบราณของวัดดังกล่าว ซึ่งเก็บรักษาโบราณส่วนหนึ่งไว้ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ใน พ.ศ. 2552 และ 2567 ยังไม่พบวรรณคดีเรื่องดังกล่าว และไม่สามารถสัมภาษณ์พระสมุห์สังวร วรปุณฺโญ ต่อได้ เนื่องจากท่านมรณภาพแล้วเมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2559 นายวรรณสุข แท่นดี (Thaendee, 2024) บุตรชายของท่านให้สัมภาษณ์ว่า บิดา

² ผู้วิจัยเลือก*ฉบับกรม* สำนักนี้เป็นหลักในการศึกษาเปรียบเทียบ เพราะหลังจากได้ลงพื้นที่ภาคสนามที่จังหวัดสุรินทร์เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2567 เพื่อไปสำรวจโบราณที่วัดปราสาทศิลาราม เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันให้ข้อมูลว่า ที่วัดไม่มีโบราณเหลืออยู่แล้ว จึงเป็นเหตุให้ไม่อาจมีโบราณใด ๆ ให้ศึกษาได้ ผู้วิจัยจึงเลือกใช้*ฉบับกรม* สำนักพุทธศาสนบัณฑิตของกัมพูชา เป็นตัวบทในการศึกษาเปรียบเทียบครั้งนี้ เนื่องจากตัวบทนี้ได้ผ่านการตรวจสอบและชำระด้านเนื้อหาแล้ว และยังผ่านการตรวจสอบเรื่องอายุของตัวบทจากนักวิชาการที่น่าเชื่อถือในวงวิชาการเขมรศึกษา นอกจากนี้ยังเป็นตัวบทที่ได้รับการยอมรับในการศึกษาวิจัยจากนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ

อาจประพันธ์ฉบับกรมสมัยใหม่ด้วยตนเอง เพราะท่านเคยเป็นศิลปินเจรีียงเบรินก่อนออกบวช ศิลปินพื้นบ้านกลุ่มนี้เป็นที่ยอมรับว่า สามารถจดจำเนื้อหาในคัมภีร์พุทธศาสนาจำนวนมาก และมักนำความรู้ดังกล่าวไปขับร้องเป็นเพลงพื้นบ้านภาษาเขมรถิ่นไทย เพื่อสร้างความบันเทิงและสอนคติธรรมแก่ผู้ชมในกลุ่ม

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (Literature Review)

บทความวิจัยนี้ศึกษาพลวัตของวรรณคดีคำสอนเขมรที่พบในประเทศไทย จึงมุ่งทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง 2 กลุ่มหลัก ดังนี้

กลุ่มแรก ศึกษาวรรณคดีคำสอนเขมรในอีสานใต้ พบ 3 รายการดังนี้ เรื่องแรก เป็นรายงานวิจัยเรื่อง *การวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนอีสานใต้* ของสัทธา อริยะธุกันต์ (Ariyathugun, 1992) ซึ่งศึกษาตัวบท 3 เรื่อง ได้แก่ ฉบับกรม 2 ส่วน ฉบับลูกหลานและฉบับอบรมอย่างละ 1 ส่วน ซึ่งพบที่จังหวัดบุรีรัมย์และสุรินทร์ งานวิจัยนี้วิเคราะห์ตัวบทดังกล่าวในแง่ จันท์ลักษณะ เนื้อหา ที่มาของตัวบทและเนื้อหา ผู้เรียน คุณค่าทางวรรณศิลป์ และภาพสะท้อนสังคมด้านค่านิยม แนวทางปฏิบัติตน รวมถึงเป้าหมายสูงสุดทางศาสนา 16 ปีต่อมาพระมหาเกษม ดวงอินทร์ (Duang-in, 2008) เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง *การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานเรื่องคำไบบนตุนเมียน (คำแนะนำสั่งสอน)* โดยศึกษาเรื่อง *คำไบบนตุนเมียน* (คำปุจฉาวิสัชนา) ส่วนนวัตโลกโพน จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งจารเมื่อ พ.ศ. 2522 งานวิจัยนี้วิเคราะห์วัตถุประสงค์ของตัวบท ที่มาของเนื้อหา และบทบาทการสอนหลักธรรม พื้นฐานถึงแนวคิดเรื่องนิพพาน จากนั้นอีก 2 ปี บุญเรือง คัชมาย์ ฤดีมาศ แสงสาย และ อนุกุล ไชยโคตร (Katchama, Sawaengsai, & Chaiyakhot, 2010) เสนอรายงานวิจัยเรื่อง *สัทธาโกนเจา: ภูมิปัญญาคำสอนของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร* โดยวิเคราะห์ ศาสตราลูกหลานและฉบับกรมหนา ส่วนนวัตจุมพลสุทธาวาส จังหวัดสุรินทร์ ในประเด็นส่วนนภาษา อักษรวิธี และสรุปเนื้อหา ตัวบทดังกล่าว

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นพบว่า เป็นการศึกษาวรรณคดีคำสอนเขมรในอีสานใต้ในฐานะวรรณคดีท้องถิ่นของไทย และในฐานะวรรณคดีเขมรที่พบในประเทศไทย ในประเด็นอักษรวิธี เนื้อหา ที่มาของเนื้อหาและตัวบท จันท์ลักษณะ คุณค่าทางวรรณศิลป์ และภาพสะท้อนสังคม แม้งานวิจัยของสัทธา อริยะธุกันต์ (Ariyathugun, 1992 : 191, 222) จะระบุว่า ฉบับกรมในอีสานใต้เทียบได้กับฉบับกรมในกัมพูชา แต่ยังไม่ได้วิเคราะห์พลวัตของตัวบทดังกล่าว จึงเปิดพื้นที่การศึกษาประเด็นนี้ในบริบทข้ามพรมแดนรัฐชาติ

กลุ่มต่อมา ศึกษาพลวัตของวรรณคดีคำสอนเขมรในเชิงเวลาและพื้นที่ พบ 3 รายการดังนี้ เรื่องแรก คือ บทความวิจัยเรื่อง "วรรณกรรมคำสอนเขมร ฉบับกรมกาล สู ฉบับกรมกาลใหม่" ของณภัทร เชาว์นวม (Chawnuam, 2022) ซึ่งเปรียบเทียบฉบับเกียรติกาลที่แต่งในพุทธศตวรรษที่ 22 กับฉบับเกียรติกาลใหม่ที่แต่งใน พ.ศ. 2465 ในประเด็นจันท์ลักษณะ โครงสร้างเนื้อหา รวมถึงการใช้ถ้อยคำซึ่งให้กระทำและไม่ให้กระทำ เรื่องต่อมา คือ บทความวิจัยเรื่อง "อิทธิพลของสุภาษิตสอนหญิงไทยในสุภาษิตฉบับสตรีเขมร" ของอุบล เทศทอง (Tedtong, 2000) ซึ่งเปรียบเทียบเนื้อหาใน *สุภาษิตสอนหญิงไทย* ที่แต่งโดยนายภู กับ *สุภาษิตฉบับสตรี* ของกัมพูชา ส่วนนวัตออกญาสุตตันตปริชา (อินท์) ทั้งในแง่ความเหมือนและต่างอันเกิดจากบริบททางวัฒนธรรมและวรรณศิลป์เขมร พร้อมทั้งข้อสังเกตเรื่องการแปลแต่ง เรื่องสุดท้าย คือ บทความวิจัยเรื่อง "การศึกษาเปรียบเทียบประจุมสุภาษิตเขมร ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณกับฉบับของกัมพูชา" ของศานติ ภัคดีคำ (Pakdeekham, 2015) ซึ่งนำ *ประจุมสุภาษิตเขมร ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ* 3 เรื่อง ได้แก่ สุภาษิตโบราณ สุภาษิตสอนเด็ก และสุภาษิตสอนลูก ที่ปริวรรตด้วยอักษรไทย แปลเป็นภาษาไทย และพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. 2467 มาเปรียบเทียบกับต้นฉบับของกัมพูชา ได้แก่ ฉบับปากยก่า ฉบับเกียรติกาล และฉบับสุภาษิต ในด้านความเหมือนและต่างของเนื้อหา พร้อมเสนอการค้นพบข้อผู้แต่งในฉบับแปลอันเป็นความรู้ใหม่

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นพบว่า มีการเปรียบเทียบวรรณคดีคำสอนเขมรต่างสมัยและต่างพื้นที่ในด้านจันท์ลักษณะ โครงสร้างเนื้อหา คำสอน การใช้ถ้อยคำเพื่อสอน พร้อมทั้งข้อสังเกตเรื่องการใช้อักษรต้นทางในฉบับแปล รวมถึงเสนอความรู้ใหม่เรื่องชื่อผู้แต่งในวงวิชาการวรรณคดีเขมร ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า การศึกษาพลวัตเชิงเวลายังอยู่ในบริบทประเทศกัมพูชา ขณะที่การศึกษาพลวัตเชิงพื้นที่ในบริบทระหว่างประเทศ เลือกคัดตัวบทจากพื้นที่ส่วนกลางของประเทศ หรือจากหน่วยงานสำคัญระดับชาติของแต่ละประเทศ จึงเปิดโอกาสให้กับการศึกษาพลวัตของวรรณคดีคำสอนเขมรเชิงเวลาและพื้นที่จากตัวบทที่พบในพื้นที่อื่นอย่างพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาต่อไป

วิธีการศึกษา (Research Methods)

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. พิมพ์ต้นฉบับตามอักษรในไฟล์รูปภาพ และแปลเป็นไทยโดยอาศัยพจนานุกรมเขมร (สุรินทร์)-ไทย-อังกฤษ (Chantrupanth & Phromjakgarin, 1978) เว็บไซต์ภาษาเขมร(ปัจจุบัน)-อังกฤษ <http://sealang.net/khmer/> เว็บไซต์ภาษาเขมร (โบราณ)-อังกฤษ <http://sealang.net/oldkhmer/> และตรวจสอบกับนายวรรณสุข แทนดี ซึ่งสืบทอดตัวบทนี้จากบิดา กรณีถ่ายทอดเสียงภาษาเขมรถิ่นไทยโดยใช้อักษรไทยจะดำเนินการตามแนวทางในคู่มือระบบการเขียนภาษาเขมรถิ่นไทยอักษรไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (Royal Institute of Thailand, 2013)
3. เรียบเรียงโครงร่างงานวิจัยเพื่อขอรับทุนสนับสนุนจากคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปรับแก้โครงร่างตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ และยื่นขอจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์กระทั่งได้รับรองจากฝ่ายมาตรฐานการวิจัยและศูนย์สัตว์ทดลอง สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
4. ลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง
5. วิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย
6. สรุป อภิปรายผล และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษา (Research Results)

ผลการเปรียบเทียบวรรณคดีคำสอนเขมรเรื่อง *ฉบับกรม* สำนวนพุทธศาสนบัณฑิตของกัมพูชา กับ *ฉบับกรมสมัยใหม่* สำนวนพระสมุห์สังวร วรปุณฺโญ ที่พบในจังหวัดสุรินทร์ พบพลวัต 4 ด้านหลักดังนี้ (1) ฉันทลักษณ์ (2) ผู้สอน ตัวบท ผู้เรียน และวิธีเรียนตัวบท (3) กลวิธีการสอน และ (4) เนื้อหาที่สอน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. พลวัตด้านฉันทลักษณ์

ผลการเปรียบเทียบฉันทลักษณ์ที่ใช้ประพันธ์ *ฉบับกรม* และ *ฉบับกรมสมัยใหม่* พบการปรับจากฉันทลักษณ์เดี่ยวเป็นฉันทลักษณ์ประสม กล่าวคือ *ฉบับกรม* ประพันธ์ด้วยบทกาคคติ 37 บท ขณะที่ *ฉบับกรมสมัยใหม่* ประพันธ์ด้วยบทกาคคติ 19 บท สลับกับบทพากย์สี่ 34 บท (ในบทที่ 4-5, 9-10, 13-16, 23-28, 30-33 และ 38-53) รวมเป็น 53 บท

บทกาคคติเป็นฉันทลักษณ์ที่พบในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นอย่างช้า (Jacob, 1996 : 56) บทหนึ่งมี 7 วรรค วรรคละ 4 พยางค์ มีทั้งสัมผัสในบทและระหว่างบท เริ่มจากพยางค์สุดท้ายของวรรคแรก ส่งสัมผัสไปยังพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ 2 จากนั้นพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ 3 ส่งสัมผัสไปยังพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ 5 และ 6 ตามลำดับ และพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ 4 ยังส่งสัมผัสไปยังพยางค์ที่ 2 ของวรรคที่ 5 ส่วนการส่งสัมผัสระหว่างบท กำหนดให้พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ 7 ในบทก่อน ส่งสัมผัสไปยังพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ 3 ในบทถัดมา (Ly, 2002 : 49)

ส่วนบทพากย์สี่ซึ่งเชื่อว่ามีมาก่อนวัฒนธรรมอินเดียเข้ามาในกัมพูชาในคริสต์ศตวรรษที่ 2 เป็นฉันทลักษณ์หลักที่พบในเพลงโบราณของเขมร บทหนึ่งมี 4 วรรค วรรคละ 4 พยางค์ มีทั้งสัมผัสในบทและระหว่างบท เน้นส่งสัมผัสระหว่างคำทำยวรรคที่ 2 กับคำทำยวรรคที่ 3 แต่ไม่เคร่งครัดการส่งสัมผัสระหว่างคำทำยวรรคที่ 4 ในบทก่อนกับคำทำยวรรคที่ 2 ในบทถัดมา (Jacob, 1996 : 1, 59; Ly, 2002 : 67)

ด้านการรับ-ส่งสัมผัสในวัฒนธรรมวรรณศิลป์เขมร มี 3 แบบดังนี้ (1) ระหว่างพยางค์ที่มีเสียงสระและพยัญชนะทำยเดียวกัน เช่น "ขุปส /คปวะฮ" กับ "ขุราะ/จรวะฮ" (2) ระหว่างพยางค์ที่มีรูปสระเดียวกัน เช่น "ภญกก /พญเยะ/" กับ "ขวกก /ควะ/" และ (3) ระหว่างพยางค์ที่มีเสียงสระใกล้เคียงกันตามมุมมองเจ้าของภาษา เช่น /อะ/ กับ /อวะ/, /แอ/ กับ /เอ/, /อม/ กับ /อุม/, /อวั/ กับ /โอ/, /อิ/ กับ /อะ/ หรือ /เอยย/ กับ /โอ/ (Ly, 2002 : 33-44)

(1) ใช้คำที่มีเสียงสระและพยัญชนะสะกดเดียวกัน ได้แก่ คำว่า "ทา" กับ "โลกทา" ซึ่งเป็นคำทำยวรรคที่ 1 และ 2 ตามลำดับ ในบทที่ 3 คำว่า "โกนชเรัย" กับ "กุมแบัย" ซึ่งเป็นคำทำยวรรคที่ 1 และ 2 ตามลำดับ ในบทที่ 4 และคำว่า "เว็ทฮัด" "เคาะฮัด" และ "บันยัด" ซึ่งเป็นคำทำยวรรคที่ 3, 5 และ 6 ตามลำดับในบทที่ 3

(2) ใช้คำที่มีรูปสระเดียวกัน คือ คำว่า "บาน" และ "ชงาย" ซึ่งเป็นคำทำยของวรรคสุดท้ายในบทที่ 3 กับคำทำยวรรคที่ 3 ในบทถัดมา และ

(3) ใช้คำที่มีเสียงสระใกล้เคียงกัน คือคำว่า "ชงาย" และ "ทลาทไล" ซึ่งเป็นคำทำยวรรคที่ 2 และ 3 ตามลำดับ ในบทที่ 4

2. พลวัตด้านผู้สอน ตัวบท ผู้เรียน และวิธีเรียนตัวบท

วรรณคดีคำสอนเขมรมักกล่าวถึงผู้สอนในฐานะผู้ส่งสาร ระบุชื่อตัวบทที่สัมพันธ์กับกลุ่มผู้เรียน แสดงที่มาและสถานะของตัวบทเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือแก่คำสอน กำหนดผู้เรียนซึ่งเป็นผู้รับสาร และระบุวิธีเรียนตัวบทที่สอดคล้องกับเพศและสถานะผู้เรียน เมื่อศึกษาองค์ประกอบเหล่านี้ในฉบับกรมและฉบับกรมสมัยใหม่ พบพลวัตดังนี้

ประเด็นแรก ผู้สอนในฉบับกรมและฉบับกรมสมัยใหม่ต่างเป็นกวี ทำหน้าที่แนะนำตัวบทและสอนแนวทางที่ควรปฏิบัติ และงดเว้น ฉบับกรม (Institut Bouddhique, 2001 : 1-2) กล่าวประเด็นเหล่านี้ในบทที่ 1 และ 6 ดังนี้ "(บทที่ 1) *เระคีฎាប់กุช* บรูเสริชกุช ฐฐาสหุคฆ... (บทที่ 6)... *โบทสภายเดม* ฆุชยคคปเฐม ฆุคฆาตตฎาย..." (คำแปล-(บทที่ 1) *นี่คือฉบับกรม* ประเสริฐอุดม สังสอนชน[ทั้ง]ผอง ... (บทที่ 6) *ดูกรมองสามเณร* มารดามามอบ[เจ้า] [แก่ครู]ผู้เป็นอุปัชฌาย์ ...) วรรคที่กล่าวว่าเป็น "นี่คือฉบับกรม" เผยเสียงกวีซึ่งทำหน้าที่แนะนำตัวบท ส่วนวรรคที่ว่า "ดูกรมองสามเณร" เผยเสียงของกวีอีกครั้งซึ่งกำลังเรียกขานผู้เรียนให้สนใจคำสอน

ด้านฉบับกรมสมัยใหม่ มีเพียงแต่ดำเนินตามชนบโดยให้กวีแนะนำตัวบทและสอนผู้เรียน แต่ยังไม่เผยเพศกวีอย่างชัดเจนอีกด้วย ดังบทที่ 1-2 และ 53 (Phra Samuhsangworn Worapunyo, n.d.) กล่าวไว้ว่า

"(บทที่ 1) ขยมสมแทลงการ กำปีปราจยา ปราจโล้วกแจงตุ จำเรียมอ้มมีเมีย เตียมมนายอ้อวุกุ ปรีอสร้ายกรบมุก โฉลลตบโจลยวล" (คำแปล-ขยมขอแถลงการ คัมภีร์ปัญญา ปราชญ์ท่านแจงไว้ เรียนลุปบ้าน่าอ่า ทังมารดาบิดา ชายหญิงถ้วนหน้า เข้าสดับเข้ายลให้เข้าใจ)

"(บทที่ 2) *นี่คือฉบับกรม* ปะเสื่อร้อตม ตุนเมียนเมียกพ็ล จบบสำรับโกนสเรัย อ้อยปรีองควายขวีล บอนอันจันโจลตล เกิดดอัยเภาแนยบัต" (คำแปล-*นี่คือฉบับกรม* ประเสริฐอุดม สังสอนมรรคผล ฉบับสำหรับลูกสาว ให้พร้อมขวยขวน บุญน้อมส่ง เข้าถึง เกิดจากเคารพ)

"(บทที่ 53) *ควะชาดาอาเวีย* อะเกียชฆมาตพ็อง สมจบสและหอง ฉบับสอนโกนสเรัยฯ" (คำแปล-พร่องชาดอันได อภัยกระหมด้วย ขอจบเพียงนี้แล ฉบับสอนลูกสาวฯ)

เพศกวีในฉบับกรมสมัยใหม่ปรากฏชัดจากการเรียกขานตนเองว่า "ฆมาต (คมาต)" ซึ่งเป็นคำภาษาเขมรถิ่นไทยที่มีแต่ผู้ชายเท่านั้นที่ใช้ ด้วยผู้หญิงเขมรถิ่นไทยจะใช้คำว่า "ญุม" ซึ่งกร่อนมาจากคำว่า "ขญุม (ขยม)" เรียกขานตนเอง ส่วนเรื่องการทำหน้าที่แนะนำตัวบท ปรากฏในวรรคที่ว่า "นี่คือฉบับกรม" เช่นเดียวกับข้อความเดียวกันในฉบับกรมดั้งเดิมวิเคราะห์ข้างต้น

ประเด็นต่อมา คือ ตัวบท พบการกล่าวถึงในแง่มุมมองสำคัญ ได้แก่ ชื่อเรียกตัวบท ที่มาของเนื้อหาในตัวบท และสถานะของตัวบท ดังฉบับกรมกล่าวไว้ในบทที่ 1, 4, 12 และ 16 เป็นต้น ในที่นี้ขอยกเฉพาะบทที่ยังไม่เคยกล่าวถึงทั้งหมดมาก่อน (Institut Bouddhique, 2001 : 1-3) ดังนี้

"(บทที่ 1) *เระคีฎាប់กุช* บรูเสริชกุช ฐฐาสหุคฆ เบริชิสอ์เฮส คุบิษาสลลช ฎาฎาบุณญช เค็ชเคายบรูทกัปคิสิ ฯ" (คำแปล-*นี่คือฉบับกรม* ประเสริฐอุดม สังสอนชน[ทั้ง]ผอง ให้ก้มอ่อนน้อม อย่าได้กระด้างกระเดื่อง ปัญญา[และ]บุญด้วย เกิดจากเคารพ)

"(บทที่ 12) *ฎាប់เระเสภาคณ* ฐฐาสหุคฆา เคายธูรกุชกุชฎู ฎลชณบทฎាប់ คาส์ชฎាប់คุบิษ ช้ณมเรอละ ฐฐาส ฆาต ฯ" (คำแปล-ฉบับนี้เล่าหนา สังสอนตนเอง ตามซึ่งกฎสงฆ์ ตรงไหนเรียก[ว่า]ฉบับ ก้าน้อยอย่าได้ทึง จำเนียรกาลล่วง ตนได้เป็นใหญ่)

"(บทที่ 16) *กุชเระชาฎាប់* ฐฐาสเดมฎាប់ สตูลสวิลธ่างฎาย คุเสิตคิเฆ็ล ฆุคฆาตตฎาย ฆุคฆาตตฎาย ฆุคฆาตตฎาย บเช็คคิ

ประเด็นสุดท้าย คือ วิธีเรียนตัวบท ซึ่งมี 2 วิธี คือ การเรียนจากบุคคลอื่น และการเรียนด้วยตนเอง ฉบับกรมกล่าวถึง การเรียนตามแนวทางสองแนวทางนี้ในบทที่ 5 และ 17 โดยมีวิธีเรียนวิธีแรก คือ การเรียนจากบุคคลอื่น ซึ่งพบในบทที่ 17 ดังว่า "សមណេពព្យ ទោះមានប្រាជ្ញា នឹងចង់រៀនគ្រាប់ អោយយក្រចៀក ទោះឱនចូលស្តាប់ ធ្វើដោយក្រច្បាប់ នៃគ្រូបាណ្ឌយ" (Institut Bouddhique, 2001 : 3) (คำแปล-สามเณรใดใด แม้นมีปัญญา และอยากเรียนเลียนแบบ ให้นำไป]หู นั้นน้อมเข้าสดับ ทำตาม กรมฉบับ แห่งครูอุปัชฌาย์) ส่วนที่เป็นตัวเอียงบ่งชี้วิธีเรียนโดยการฟังบุคคลอื่นสวดอ่านคำสอนเพื่อนำไปปฏิบัติตาม ส่วนวิธีต่อมา คือ การเรียนด้วยตนเอง ดังบทที่ 5 ซึ่งกล่าวทางอ้อมว่า "សង្ខារសរសេរ អស់អង្គកុំខ្ចិល ទើបបានស្រាប់ សង្ខារសូត្ររៀន ដោយគ្រូ ប្រព្រឹត្តិ..." (Institut Bouddhique, 2001 : 3) (คำแปล-พากเพียรขีดเขียน เต็มที่ย่ำคร่ำวัน ถึงจะถูกต้อง พากเพียรสวดเรียน ตามครู กวดขัน...) ความสามารถในการเขียนของสามเณรสะท้อนศักยภาพอีกด้านที่มีคู่กัน นั่นคือความสามารถในการอ่าน เพราะหาก สามเณรเขียนได้ ก็ย่อมอ่านได้ ด้วยเหตุนี้จึงอนุมานได้ว่า สามเณรสามารถศึกษาฉบับกรมด้วยตนเองได้จากต้นฉบับที่ได้รับ การคัดลอกและเก็บรักษาไว้ที่วัด

ส่วนวิธีเรียนฉบับกรมสมัยใหม่พบเพียง 1 วิธี คือ การฟังจากบุคคลอื่น ดังระบุในบทที่ 1, 4, 12 และ 47 ในที่นี้ขอยกเฉพาะ บทที่ไม่เคยกล่าวถึงมาก่อน (Phra Samuhsangworn Worapunyo, n.d.) ดังนี้ "(บทที่ 12) ติ๊กบว่นุสนา เนียงเมียงสทลัทยทลา. สดับจ้อสโกนแสร์ย" (คำแปล-น้ำส้นนั้นหนา นางมาศตไส สดับเกิดลูกสาว) และ "(บทที่ 47) กัวร์กิดเตาะสราย ดอยเหตุผลน่ว สดับ เจาะแสร์ยเปาว์ จำตุกก่มขาน" (คำแปล-ควรคิดแก้ไข ด้วยเหตุผลตั้ง สดับเกิดนงเยาว์ จำไว้อยาเว้น) ตัวอย่างที่ยกมา ใช้คำว่า "สดับ" หลายครั้ง เพื่อสอนหญิงสาวให้ตั้งใจฟังการสวดอ่านคำสอนในฉบับกรมสมัยใหม่ เพื่อนำไปปฏิบัติตาม

3. พลวัตด้านกลวิธีการสอน

พลวัตด้านนี้ศึกษาจากเนื้อหาที่กล่าวสอนผู้เรียนกลุ่มเป้าหมายเท่านั้น คือ สามเณรในฉบับกรม และหญิงสาวในฉบับ กรมสมัยใหม่ ทำให้พบกลวิธีการสอน 4 กลวิธี ได้แก่ การบอกให้ทำ การแนะนำให้ทำ การสั่งให้ทำ และการห้ามทำ ดังนี้

การสอนสามเณรในฉบับกรม พบกลวิธีการสอนรวม 56 แห่งในคำประพันธ์ 24 บท ซึ่งใช้กลวิธีการสอน 3 กลวิธี ได้แก่ (1) การบอกให้ทำ พบ 37 แห่ง ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 66.07 ของกลวิธีการสอนทั้งหมด กลวิธีนี้ใช้คำกริยาต่าง ๆ กำกับคำสอนเพื่อ บอกแนวทางปฏิบัติตน โดยเฉพาะคำว่า "ឲ្យ/โอย/ (ให้)" (2) การห้ามทำ พบ 17 แห่ง ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 30.36 ของกลวิธีการสอน ทั้งหมด กลวิธีนี้ใช้คำกริยาต่าง ๆ กำกับคำสอน ได้แก่ "កុំធ្វើ / កុំអោយ (อย่าทำ)" "កុំបី / កុំអោយ (อย่าได้)" "កុំអោយ / កុំអោយ (อย่าให้)" หรือ "កុំ / កុំ (อย่า/ห้าม)" และ (3) การสั่งให้ทำ พบ 2 แห่ง ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 3.57 ของกลวิธีการสอนทั้งหมด กลวิธีนี้ใช้คำกริยาว่า "ចូរ/จง/ (จง)" กำกับคำสอน

ยกตัวอย่างฉบับกรมบทที่ 19-20 ดังว่า "នរណា នឹងស្វែងប្រាជ្ញា អោយបានខ្ពស់ថ្លៃ ចូរនឹងខុសគ្នា ដោយអធ្យាស្រ័យ ផ្តាច់ ដោយហួន អ្នកបាណ្ឌយ ទោះនឹងស្វែងធម៌ អោយមានស្តាប់ កុំធ្វើក្រហម..." (Institut Bouddhique, 2001 : 3-4) (คำแปล- นรชนใด จะแสวงปัญญา ให้ตนมีค่า จงรู้ผิดถูก โดยอัชฌาสัย ทำให้ต้อง[ใจ]ตามฤทัย[ครู] ผู้เป็นอุปัชฌาย์ ฯ แม้นจะแสวงธรรม ให้ได้จดจำ อย่าทำใจลอย...) ตัวอย่างนี้ใช้กลวิธีการสอนต่าง ๆ ดังนี้ (1) การบอกให้ทำ พบการใช้คำว่า "អោយ (ให้)" เพื่อบอก สามเณรให้จดจำธรรมะที่เรียน และ "ផ្តាច់ (ทำให้ต้อง[ใจ])" เพื่อบอกสามเณรให้ปฏิบัติตามความประสงค์ของครูอุปัชฌาย์ (2) การห้ามทำ พบการใช้คำว่า "កុំធ្វើ (อย่าทำ)" เพื่อห้ามสามเณรไม่ให้ใจลอยขณะเล่าเรียน และ (3) การสั่งให้ทำ พบการใช้คำว่า "ចូរ (จง)" เพื่อสั่งสามเณรให้มีสติรู้ว่าสิ่งใดถูกหรือผิด

ส่วนการสอนสตรีในฉบับกรมสมัยใหม่ พบกลวิธีการสอนรวม 127 แห่งในคำประพันธ์ 48 บท ซึ่งใช้กลวิธีการสอน 3 กลวิธี ได้แก่ (1) การบอกให้ทำ พบ 91 แห่ง ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 73.39 ของกลวิธีการสอนทั้งหมด กลวิธีนี้ใช้คำกริยาต่าง ๆ กำกับคำสอน โดยเฉพาะคำว่า "អោយ (ให้)" หรือ "ឲ្យ/โอย/" ในภาษาเขมรมาตรฐาน (2) การห้ามทำ พบ 30 แห่ง ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 21.77 ของ กลวิธีการสอนทั้งหมด กลวิธีนี้ใช้คำกริยาต่าง ๆ กำกับคำสอน พบการใช้คำเดียวกับกลวิธีการสอนโดยการห้ามทำในฉบับกรม ได้แก่ "កុំអោយ (อย่าทำ)" "កុំអោយ (อย่าได้)" "កុំអោយ (อย่าให้)" "កុំអោយ (อย่า/ห้าม)" ซึ่งตรงกับคำว่า "កុំធ្វើ... / កុំអោយ (อย่าทำ)" "កុំបី / កុំអោយ (อย่าได้)" "កុំអោយ / កុំអោយ (อย่าให้)" หรือ "កុំ / កុំ (อย่า/ห้าม)" ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบ

การสอนโดยการใช้คำอื่น ๆ เพื่อห้ามทำ ได้แก่ "มินออย (ไม่ให้)" "มินกำ (ไม่+อย่า)"³ "มิน (ไม่)" หรือ "คเมียน (ไม่มี)" ซึ่งตรงกับคำภาษาเขมรมาตรฐานว่า "មិនអោយ/มีน-ออย/ (ไม่ให้)" "មិនកុំ/มีน+โก้ม/ (ไม่+อย่า)" "មិន/มีน/ (ไม่)" และ "គ្មាន/คเมียน/ (ไม่มี)" ตามลำดับ และ (3) การแนะนำให้ทำ พบ 6 แห่ง ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 4.84 ของกลวิธีการสอนทั้งหมด กลวิธีนี้ใช้คำกริยากำกับคำสอนว่า "กวร (ควร)" ซึ่งตรงกับคำภาษาเขมรมาตรฐาน คือ "ក្រី/กัว/ (ควร)"

ยกตัวอย่างฉบับกรมสมัยใหม่ที่ 46-47 ดังว่า "เรื่องนากักรอด ออย แสร้งเนียนทน เรื่องนากะทงวัน "กุ่มแสรกกันเจริยว" กักริดเตาะสราย ดอยเหตุผลนัว สตับ เจาะแสร้งเปาว์ จำ ตุกกัมขาน" (Phra Samuhsangworn Worapunyo, n.d.) (คำแปล-เรื่องใดควรอด ให้หญิงนางทน เรื่องโดยยากหนัก อย่า กรัดร้องลั่น ควร คิดแก้ไข ด้วยเหตุผลตั้ง สตับ เกิดนงเยาว์ จำ ไว้อย่าเว้น) ตัวอย่างนี้ใช้กลวิธีการสอนต่าง ๆ ได้แก่ (1) การบอกให้ทำ พบการใช้คำว่า "ออย (ให้)" "ซตับ (สตับ)" และ "จำ (จำ)" เพื่อบอกหญิงสาวให้อดกลั้น ฟังคำสอนกวี และจำคำสอนไว้ไม่ลืม (2) การห้ามทำ พบการใช้คำว่า "โก้ม (อย่า)" เพื่อห้ามสตรีมิให้ระเบิดอารมณ์ยามเผชิญความยากลำบากหรือเรื่องหนักหนา และ (3) การแนะนำให้ทำ พบการใช้คำว่า "กวร (ควร)" เพื่อแนะนำสตรีว่าควรใช้เหตุผลแก้ปัญหา

4. พลวัตด้านเนื้อหาที่สอน

ผลการศึกษาในหัวข้อนี้จำแนกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ (1) โครงสร้างตัวบท (2) เนื้อหาที่สืบทอด และ (3) เนื้อหาที่เปลี่ยนแปลง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ประเด็นแรก คือ โครงสร้างตัวบท ซึ่งอาจจำแนกได้ 3 ส่วนตามที่ณภัทร เชาว์นวม (Chawnuam, 2022 : 242-245) ผู้ศึกษาวรรณคดีคำสอนเขมรเรื่องฉบับเกรกกาลและฉบับเกรกกาลใหม่ระบุไว้ดังนี้ (1) ส่วนนำ ประกอบด้วยชื่อตัวบท วัตถุประสงค์ของการแต่ง ช่วงเวลาที่แต่ง ที่มาของคำสอน และอาจเกริ่นถึงผู้สอนและผู้เรียน (2) ข้อคำสอน ทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรมเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตน และ (3) ส่วนท้าย ซึ่งย้ำเตือนกลุ่มเป้าหมายให้จดจำคำสอนและนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อความรุ่งเรืองของชีวิต พร้อมระบุชื่อและคำอธิบายของกวี โครงสร้างนี้มีแนวทางจำแนกองค์ประกอบหลักทั้ง 3 ส่วนออกจากกันโดยใช้ข้อคำสอนเป็นเส้นแบ่ง เพราะเมื่อใดก็ตามที่กวีเริ่มต้นสอนแนวทางประพฤติปฏิบัติตน จะส่งผลให้เนื้อหาก่อนหน้ากลายเป็นส่วนนำ และเมื่อใดก็ตามที่กวีสอนแนวทางประพฤติปฏิบัติตนเสร็จสิ้น เนื้อหาส่วนต่อมาก็จะกลายเป็นส่วนท้าย ทั้งนี้รายละเอียดในส่วนนำและส่วนท้ายของวรรณคดีคำสอนเขมรแต่ละเรื่องอาจแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับการนำเสนอของกวี

จากการวิเคราะห์พบว่า โครงสร้างของฉบับกรมจำแนกได้ 2 ส่วนดังนี้ (1) ส่วนนำ พบในบทที่ 1 ซึ่งแนะนำตัวบทว่าเป็นฉบับกรม ยกย่องตัวบทว่าประเสริฐสูงส่ง แนะนำบทบาทของตัวบทในฐานะสิ่งที่ใช้สอนชนทั้งหลาย (สามเณร) ให้ปฏิบัติตัวบทด้วยความอ่อนน้อม และแจ้งผลจากการเคารพตัวบทว่าจะก่อบุญและปัญญา (2) ข้อคำสอน เริ่มจากบทที่ 2-37 รวม 36 บท นำเสนอคำสอนสามเณรในแง่มุมต่าง ๆ โดยมีบทที่ 2 และ 37 สอนให้ปฏิบัติตามคำสอนอย่างซื่อตรงและอุทิศสละตนบนทางธรรมไปสู่นิพพาน ทั้งนี้คำสอนโดยละเอียดจะกล่าวต่อไปในประเด็นที่ 3

ส่วนโครงสร้างของฉบับกรมสมัยใหม่จำแนกได้ 3 ส่วนดังนี้ (1) ส่วนนำ พบในบทที่ 1-4 รวม 4 บท เริ่มต้นด้วยการแนะนำตัวบทในฐานะคัมภีร์กำเนิดปัญญา กล่าวถึงที่มาของตัวบทว่ามาจากปราชญ์ เชิญบุคคลทุกเพศทุกวัยสดับตัวบทเพื่อให้เข้าใจสารแนะนำตัวบทว่าชื่อฉบับกรมและยกย่องตัวบทว่าประเสริฐสูงส่ง กล่าวถึงบทบาทของตัวบทที่สอนกลุ่มเป้าหมายให้สำเร็จมรรคผลระบุกุ่มเป้าหมายหลักคือสตรี และแนะนำสตรีให้ชวนชายเรียนตัวบท กล่าวถึงผลจากการเคารพตัวบทว่าจะได้บุญ โนมน้ำใจ สตรีให้ฝึกตนตามคำสอน และบอกให้จำคำสอนที่ได้ฟังตลอดไป (2) ข้อคำสอน เริ่มจากบทที่ 5-51 รวม 47 บท ซึ่งสอนหญิงสาวในแง่มุมต่าง ๆ โดยมีบทที่ 5 สอนเรื่องเรือนสามน้ำสี่ที่ควรปฏิบัติตามให้ได้ และบทที่ 51 สอนให้ปฏิบัติตนด้วยความอ่อนน้อมและรู้จักพิจารณาว่าสิ่งใดถูกหรือผิด ทั้งนี้เนื้อหาโดยละเอียดจะกล่าวต่อไปในประเด็นที่ 3 (3) ส่วนท้าย พบในบทที่ 52-53 รวม 2 บท กล่าวถึงบทบาทของตัวบทในฐานะสิ่งที่ใช้สอนลูกหลาน ขอภัยผู้ฟังหากคำสอนขาดตกบกพร่อง และขอจบการสอนเพียงเท่านี้

³ "มินกำ" ซึ่งเป็นคำปฏิเสธที่ปรากฏคู่กัน พบเพียง 1 ครั้งในบทที่ 17 ดังเนื้อความตอนหนึ่งว่า "อัน[แยย]เปียงปิรี ยัวแตบอันเมิน มินกัมเล็กเลือน" (Phra Samuhsangworn Worapunyo, n.d.) (คำแปล-พูดจาคำไพเราะ เอาแต่เรื่องจริง ไม่พูดและอย่าพูดเลอะเทอะ)

ประเด็นต่อมา คือ เนื้อหาที่สืบทอด แม้กลุ่มผู้เรียนหลักของฉบับกรมและฉบับกรมสมัยใหม่จะต่างกัน แต่การตั้งชื่อตัวบท ฟ้องกันและต่างกันเพียงเดิมคำว่า "สมัยใหม่" ในชื่อตัวบทใหม่ ส่งผลให้ฉบับกรมสมัยใหม่ยังคงสืบทอดเนื้อหาบางส่วนจาก ฉบับกรม นั่นคือ บทที่ 1 ในฉบับกรม ส่งอิทธิพลต่อการประพันธ์บทที่ 2 ในฉบับกรมสมัยใหม่ ดังนี้

บทที่ 1 ของฉบับกรม กล่าวว่า " *នេះគឺច្បាប់ក្រុម ប្រសើរមុនគ្រប់ ទូន្មានអ្នកផង ប្រើឱនលំទោន កុំបិទានត្រង់ ប្រាជ្ញាបុណ្យផង គេគិតដោយប្រណិប័ត្តិស័ទ* " (Institut Bouddhique, 2001: 1) (คำแปล-นี่คือฉบับกรม ประเสริฐสุดมั่ง สั่งสอนชน[ทั้ง]มอง ให้ก้มอ่อนน้อม อย่าได้กระด้างกระเดื่อง ปัญญา[และ]บุญด้วย เกิดจากเคารพ)

ส่วนบทที่ 2 ของฉบับกรมสมัยใหม่ กล่าวว่า " *นี่ก็คือฉบับกรม ประเสริฐอ้อมดีม คุ้นเคยนเมียมกพิล จับบสำหรับโกนแสริย ออปร้องควายขวิด บ่อนอันจันโจลตล เกิดดอัย¹⁷ หนึบัต* " (Phra Samuhsangworn Worapunyo, n.d.) (คำแปล-นี่คือฉบับกรม ประเสริฐสุดมั่ง สั่งสอนมรรคผล ฉบับสำหรับลูกสาว ให้พร้อมขวยชวน บุญน้อมส่งเข้าถึง เกิดจากเคารพ)

ฉบับกรมสมัยใหม่สืบทอดเนื้อหาบรรพชาที่ 1, 2 และ 7 ทั้งวรรคจากฉบับกรม ซึ่งแสดงถึงความสืบเนื่องของตัวบทเก่า-ใหม่ โดยการรักษาเนื้อหาสำคัญบางประเด็นไว้ ได้แก่ การระบุชื่อตัวบท การยกย่องตัวบท บทบาทของตัวบท และการบอกแนวทาง ปฏิบัติต่อตัวบท ส่วนเนื้อหาที่ต่าง พบในวรรคที่ 3-6 ซึ่งเริ่มสังเกตเห็นการปรับเปลี่ยนเนื้อหาได้ตั้งแต่กลางวรรคที่ 3 เป็นต้นไป เพื่อเปลี่ยนกลุ่มเป้าหมายเป็นหญิงสาว และบอกแนวทางปฏิบัติตนในการเรียนฉบับเพื่อสั่งสมบุญและบรรลุมรรคผล

ประเด็นสุดท้าย คือ เนื้อหาที่เปลี่ยนแปลง จำแนกได้ 3 ประเด็น ได้แก่ แนวทางการแสดงออกในฐานะปัจเจกบุคคล แนวทางการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และผลจากการปฏิบัติตามคำสอน เมื่อพิจารณาภาพรวมพบว่า ฉบับกรมและฉบับกรมสมัยใหม่เน้นนำเสนอ 2 ประเด็นแรกมากกว่าประเด็นสุดท้าย โดยมีสัดส่วนของเนื้อหาแต่ละประเด็น คือ 20 : 20 : 13 บท ในฉบับกรม และ 25 : 25 : 6 บท ในฉบับกรมสมัยใหม่ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) แนวทางการแสดงออกในฐานะปัจเจกบุคคล ครอบคลุมด้านกาย วาจา และใจ ผลการศึกษาพบว่า ฉบับกรมและฉบับกรมสมัยใหม่เน้นสอนการแสดงออกทางกายมากกว่าด้านอื่น ๆ ดังนี้

ฉบับกรมเน้นสอนการเป็นสามเณรที่ดีในเนื้อหา 20 บท ได้แก่ บทที่ 1-7, 11-17, 19-20, 26-27 และ 36-37 โดยสอนแนวทางการแสดงออกทางกายในฐานะสามเณรที่ดีในเนื้อหา 14 บทว่า ขณะบวชเรียน ให้ปฏิบัติตามครรถงพุทธศาสนาด้วยความซื่อตรง เคารพตัวบทฉบับกรม ฟัง ศึกษา และปฏิบัติตามคำสอนในฉบับกรม ตลอดจนพากเพียรศึกษาพระธรรม นอกจากนี้ยังสอนแนวทางควบคุมจิตใจในเนื้อหา 9 บทว่า ให้รู้จักผิดชอบชั่วดี จำคำสอนในฉบับกรมตลอดไป สอนตนเองให้ปฏิบัติตามฉบับกรมและพระวินัย กล่าวหาญควบคุมการบวชของตนให้ดำเนินไปตามแนวทางของพระพุทธรองค์ ไคร่ครวญเรื่องทุกข์โศก ไร้มีจนาทีฐิ ระงับกิเลส ความทุกข์ และอารมณ์ด้านลบ

ส่วนฉบับกรมสมัยใหม่เน้นสอนการเป็นสตรีและแม่เรือนที่ดีในเนื้อหา 25 บท ได้แก่ บทที่ 2-10, 12-14, 17-18, 20, 29, 34-35, 37, 39, 44-47 และ 51 โดยสอนแนวทางการแสดงออกทางกายในฐานะปัจเจกบุคคลที่ดีในเนื้อหา 17 บทว่า ให้สตรีชวนชาย ฟัง เรียน และปฏิบัติตามคำสอนในฉบับกรมสมัยใหม่ กำจัดโคล ดูแลเส้นผมและเล็บให้สะอาด สำรวมกิริยาเมื่อต้องทำการใด ๆ อ่อนน้อมต่อมตน ทำงานทุกอย่าง เป็น อยู่กับเหย้าฝ้ากับเรือน ดูแลเรือนให้สะอาดทั้งภายในและภายนอก โดยเฉพาะที่นอน ดูแลน้ำอุปโภคและบริโภคมิให้พร่อง ล้างภาชนะให้สะอาด ตรวจตราและรักษาทรัพย์สินรวมถึงสัตว์แรงงาน และมีธยัสถ์ยามใช้จ่าย ส่วนแนวทางการพูดจาที่ดีสอนไว้ในเนื้อหา 6 บทว่า ให้สำรวมวาจาและพูดจาหลังจากไตร่ตรองดีแล้ว พูดจาไพเราะ พูดคำสัตย์ มีประโยชน์ และมีเหตุผล ไฟในไม่ให้นำออกและไฟนอกไม่ให้นำเข้า อีกทั้งยังสอนแนวทางควบคุมจิตใจในเนื้อหา 5 บทว่า ให้จำคำสอนในฉบับกรมสมัยใหม่ อดกลั้น คิดแก้ปัญหาด้วยเหตุผล รู้จักพิจารณาเรื่องที่ถูกหรือผิด รู้จักบาปบุญคุณโทษ และทำจิตใจให้ผ่องใส

2) แนวทางการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เกี่ยวข้องกับบุคคลหลายกลุ่มที่แวดล้อมผู้เรียน แต่เน้นสอนการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่ใกล้ชิดผู้เรียนมากที่สุด ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ฉบับกรมสอนสามเณรถึงแนวทางการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในเนื้อหา 20 บท ได้แก่ บทที่ 5, 7-8, 10-11, 13, 15-16, 18-19, 22, 23, 25 และ 28-34 เพื่อให้ทราบแนวทางปฏิบัติต่อบุคคล 3 กลุ่ม ได้แก่ ครูอุปัชฌาย์ บิดามารดา และสามเณรด้วยกัน จำนวน 16, 5 และ 1 บทตามลำดับดังนี้ ประการแรก สอนให้ปฏิบัติต่อครูอุปัชฌาย์โดยการสำรวมจิตใจ สำนักพระคุณ ไม่แสดงท่าทีหยิ่งยโส ไม่โต้เถียง เคารพยกย่องเสมอเจ้าชีวิต ปฏิบัติตามคำสอนของท่านซึ่งเปรียบได้กับผู้นำทาง และมอบน้อมรับใช้ให้ท่านพึงพอใจ ประการต่อมา สอนให้ปฏิบัติต่อบิดามารดาโดยการเห็นใจท่านซึ่งเลี้ยงดูมา สำนักพระคุณ และสั่งสมบุญเพื่ออุทิศให้ท่าน และประการสุดท้าย สอนให้ห่างไกลสามเณรผู้มีโทษ

ส่วนฉบับกรมสมัยใหม่สอนสตรีถึงแนวทางการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในเนื้อหา 25 บท ได้แก่ บทที่ 15-16, 19-27, 30-33, 35-37, 40-43 และ 48-50 เพื่อให้ทราบแนวทางปฏิบัติต่อบุคคล 7 กลุ่ม ได้แก่ สามี บิดามารดา สมาชิกร่วมสังคม ญาติพี่น้อง บุพการีของสามี พระสงฆ์ และข้ารับใช้ จำนวน 12, 5, 5, 3, 2, 1 และ 1 บทตามลำดับดังนี้ ประการแรก สอนให้ยกย่องสามี ผู้เปรียบดังเทวดา นำกรวยดอกไม้และเทียนมาบูชาในวันสำคัญ เช่น วันพระ จัดเตรียมอาหารและรองรับใช้ระหว่างมื้ออาหาร เตรียมน้ำล้างหน้าให้ตอนตื่นนอน รูดต้อนรับสามีที่กลับถึงเรือนด้วยหมากพลู น้ำร้อนน้ำเย็น และอาหาร ดูแลการงานทุกอย่างโดยไม่รอให้สามีทำแทน พุดจาไฟเพราะกับสามีและพุดเรื่องที่ควรพุด ไม่ด่าสามีและโคตรเหง้า ไม่นินทา และไม่ขึ้นเสียงใส่ ไม่โกรธ กระพืดกระพืดให้สามีเหนื่อยใจ เห็นอกเห็นใจและรักสามีตลอดไป ประการต่อมา สอนให้ปฏิบัติต่อบุพการีด้วยความเคารพ เชื้อพึ่งคำสอน และดูแลท่านยามชรา ประการที่ 3 สอนให้ปฏิบัติต่อสมาชิกร่วมสังคมโดยการพิจารณาบุคคลที่ควรคบหรือควรห่าง และต้อนรับขับสู้เมื่อมีแขกมาเยือนถึงเรือน ประการที่ 4 สอนให้ปฏิบัติต่อญาติพี่น้องด้วยความเห็นอกเห็นใจ เคารพนับถือ และมีไมตรี ประการที่ 5 สอนให้ปฏิบัติต่อบุพการีของสามีโดยวางตนให้ต่ำและเกรงกลัวท่าน เพราะท่านไม่ต่างจากงูพิษที่ฉกไม่เลือก ประการที่ 6 สอนให้นับถือพระสงฆ์ และประการสุดท้าย สอนให้รู้จักจิตใจของข้ารับใช้

3) ผลจากการปฏิบัติตามคำสอน ซึ่งครอบคลุมผลทั้งทางโลกและทางธรรม ด้วยบททั้ง 2 เรื่องกล่าวถึงผลทั้งสองด้านแต่มีจุดเน้นต่างกัน ดังนี้

ฉบับกรมกล่าวถึงผลจากการปฏิบัติตามคำสอนในเนื้อหา 13 บท ได้แก่ บทที่ 1, 2, 7, 9, 10, 12-15, 19, 28, 30 และ 37 โดยเน้นผลทางโลกน้อยกว่าทางธรรมในสัดส่วน 7 : 8 บท กล่าวคือ ฉบับกรมกล่าวถึงผลทางโลกว่า สามเณรที่ปฏิบัติตามคำสอนจะประพฤติตนได้ถูกต้องตามแนวทางของสังคม มีคุณค่า และอาจเติบโตใหญ่ รุ่งเรือง มียศศักดิ์ หรือได้รับใช้พระมหากษัตริย์ ส่วนผลทางธรรม จะช่วยให้สามเณรพ้นจากนรก มีบุญ ปัญญาและบารมี สามารถอุทิศบุญกุศลแด่บุพการี ใช้ปัญญาและบารมีนำพาญาติของตนในทางธรรม ได้ขึ้นสวรรค์ และดำเนินไปบนหนทางสู่นิพพาน

ส่วนฉบับกรมสมัยใหม่กล่าวถึงผลจากการปฏิบัติตามคำสอนในเนื้อหา 6 บท ได้แก่ บทที่ 2, 16, 18-19, 28 และ 38 โดยเน้นผลทางโลกมากกว่าทางธรรมในสัดส่วน 5 : 1 บท กล่าวคือ ผลทางโลกของสตรีที่ปฏิบัติตามคำสอนจะได้รับ คือ จะทำให้ไม่มีใครเคืองแค้น เป็นที่ชื่นชม รักใคร่ เมตตา และเอ็นดู และจะได้รับผลทางธรรม คือ มีบุญ

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา (Conclusion and Discussion)

การเปรียบเทียบวรรณคดีคำสอนเขมรเรื่องฉบับกรมซึ่งประพันธ์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15-17 ในกัมพูชากับฉบับกรมสมัยใหม่ซึ่งประพันธ์ในสมัยต่อมาและพบที่จังหวัดสุรินทร์ใน พ.ศ. 2552 พบพลวัตด้านต่าง ๆ 4 ประการ ดังนี้

ประการแรก คือ ด้านฉันทลักษณ์ พบพลวัตที่สำคัญ คือ มีการปรับจากฉันทลักษณ์เดี่ยวชนิดบทกาคาคติเป็นฉันทลักษณ์ประสมชนิดบทกาคาคติแต่งสลับทพากย์สี่ พลวัตด้านนี้สื่อถึงความสืบเนื่องและการปรับเปลี่ยน เพราะแม้ฉบับกรมสมัยใหม่จะใช้บทกาคาคติแต่งเพียง 1 ใน 3 เมื่อเทียบกับบทพากย์สี่ที่ใช้นานกว่าเกือบสองเท่า แต่การสร้างสรรคนี้ยังอยู่ภายใต้วัฒนธรรมวรรณศิลป์เขมร เพราะฉันทลักษณ์ทั้งเดี่ยวและประสมข้างต้น พบเป็นปกติในเพลงพื้นบ้านเขมรอย่างเพลงกันตรึมโบราณของชาวเขมรถิ่นไทย (Hongthong, 2016 : 88-98) และฉันทลักษณ์ 2 ชนิดนี้ยังคงคล้ายกันมาก เพราะเมื่อใดก็ตามที่กวีกล่าววรรคแรกของบทกาคาคติซ้ำ จะสามารถเปลี่ยนบทกาคาคติเป็นบทพากย์สี่ 2 บทได้ทันที ด้วยจำนวนคำในวรรคและวิธีรับ-ส่งสัมผัสภายในบท และระหว่างบทของฉันทลักษณ์ 2 ชนิดนี้เอื้อต่อการปรับเปลี่ยนดังกล่าว

ประการต่อมา คือ ด้านผู้สอน ตัวบท ผู้เรียน และวิธีเรียนตัวบท พบพลวัตที่สำคัญดังนี้ (1) ผู้สอนในวรรณคดีทั้งสองเรื่องเป็นกวี แต่เพศของกวีในฉบับกรมสมัยใหม่ปรากฏชัด เนื่องจากพบการใช้คำเรียกขานตนเองเป็นภาษาเขมรถิ่นไทยที่ไม่มีใช้ในภาษาเขมรมาตรฐานว่า "คมาต (กระผม)" (2) วรรณคดีทั้งสองเรื่องต่างเรียกชื่อตัวบทว่า "ฉบับกรม" ซึ่งสื่อถึงการสืบทอด แต่เพราะกวีผู้ประพันธ์ฉบับกรมสมัยใหม่ตระหนักว่า ตัวบทของตนแตกต่างจากตัวบทเดิม จึงเติมคำว่า "สมัยใหม่" ในชื่อตัวบทเพื่อสื่อว่าในวงวรรณคดีเขมรมีทั้งฉบับกรมสำนวนเดิมและสำนวนใหม่ นอกจากนี้ฉบับกรมสมัยใหม่ยังอ้างที่มาของคำสอนสำคัญว่ามาจากภาษาอื่นซึ่งนำมาแปลแต่งอีกด้วย (3) ผู้เรียน ปรับจากผู้เรียนเพียงกลุ่มเดียวคือสามเณรในฉบับกรม เป็นผู้เรียน 2 กลุ่ม

(3) ลักษณะเฉพาะของภาษาเขมรถิ่นไทย ซึ่งมีคำที่ซ้ำซึ่งเพดชายชัดเจน จึงสามารถระบุเพดของกวีในฉบับกรรมสมัยใหม่ได้แน่ชัด และยังมีคำหลายคำที่ใช้แสดงการห้ามทำให้เลือกสรรในการประพันธ์ตัวบทใหม่

(4) มุมมองบางประการของกวีผู้ประพันธ์ฉบับกรรมสมัยใหม่ ได้แก่ (ก.) การตระหนักเรื่องความต่างระหว่างตัวบทเก่า-ใหม่ จึงพบการเพิ่มคำที่สะท้อนความต่างด้านเวลาคือคำว่า "สมัยใหม่" ต่อท้ายชื่อตัวบทเดิม คือ "ฉบับกรรม" ก่อนกลายมาเป็นชื่อตัวบทใหม่ว่า *ฉบับกรรมสมัยใหม่* (ข.) มุมมองต่อความหมายเดิมของชื่อตัวบทและต่อความเคร่งครัดในการปฏิบัติตนของสตรี ส่งผลให้เกิดการนำชื่อเรียกตัวบทเดิมที่ประพันธ์เพื่อสอนสามเณร มาเป็นชื่อเรียกตัวบทใหม่ที่ประพันธ์เพื่อสอนสตรี ด้วยคำว่า "ฉบับกรรม" มิได้ระบุกลุ่มเป้าหมายโดยตรงไว้ในชื่อเช่นเดียวกับตัวบทวรรณคดีคำสอนเขมรเรื่องอื่น ๆ เช่น ฉบับสตรี ฉบับบุรุษ หรือฉบับลูกหลาน และ (ค.) ความสร้างสรรค์ของกวี ที่เพิ่มส่วนท้ายเป็นองค์ประกอบใหม่ในโครงสร้างตัวบท และประพันธ์เนื้อหาใหม่ให้สอดคล้องกับกลุ่มผู้เรียนที่เปลี่ยนไป

ประการต่อมา คือ ปัจจัยภายนอก อันเป็นคำสอนเรื่อง "เรือนสามน้ำสี่" ในวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะคำสอนเรื่องนี้ในวัฒนธรรมอีสาน ที่น่าจะส่งอิทธิพลต่อกวีผู้ใกล้ชิดวัฒนธรรมดังกล่าว กระทั่งนำมาแปลแต่งเป็นเนื้อหาสำคัญในฉบับกรรมสมัยใหม่ คำสอนเรื่องนี้มีลักษณะพิเศษเฉพาะทางภาษาไทย ด้วยมีการเล่นคำว่า "เรือน" และ "น้ำ" นำหน้าคำอื่น ๆ ที่ใช้เป็นประเด็นสั่งสอนสตรี ได้แก่ เรือนนม เรือนกาย เรือนอาศัย น้ำไข น้ำดื่ม น้ำคำ และน้ำใจ จากการค้นคว้าพบว่า "เรือนสามน้ำสี่" เป็นคำสอนไทยที่พบในหลายภูมิภาค ซึ่งต่างนำเสนอทั้งประเด็นที่สอดคล้องและแตกต่างกัน เมื่อตรวจสอบคำสอนดังกล่าวในฉบับกรรมสมัยใหม่บทที่ 6, 7, 8, 12, 14, 17 และ 19 ตามลำดับ (Phra Samuhsang-worn Worapunyo, n.d.) พบการกล่าวถึงประเด็นสำคัญต่าง ๆ ข้างต้นดังนี้ "เป็เตี้ยสมวยกือสือก" (คำแปล-เรือนหนึ่งคือผม) "ปะเตี้ยะปี่รุปรุปราย" (คำแปล-เรือนสอง[คือ]รูปรุปราย) "เบี่ยงกือปะเตี้ยสแสมียง" (คำแปล-สามคือเรือนเหยา) "ม่วยนุสติกเปรื่อ" (คำแปล-หนึ่งนั้นน้ำไข) "ปี่นุสติกเพ็ก" (คำแปล-สองนั้นน้ำดื่ม) "เบี่ยงนุสเวียจา" (คำแปล-สามนั้นวจา) และ "โบนนุสติกเจ็ด" (คำแปล-สี่นั้นน้ำจิต[น้ำใจ]) จากการศึกษาประเด็นเหล่านี้พบว่า มิได้มีคำสอนเรื่องเรือนสามน้ำสี่ในวัฒนธรรมไทยถิ่นใดถิ่นหนึ่งโดยเฉพาะที่สอดคล้องกับประเด็นคำสอนข้างต้นทุกประเด็นในฉบับกรรมสมัยใหม่ แต่พบความสอดคล้องของคำสอนหลักแต่ละส่วนกับคำสอนประเด็นเดียวกันในบางวัฒนธรรมดังนี้ สำหรับคำสอนเรื่องเรือนสาม ซึ่งประกอบด้วยเรือนนม เรือนกาย และเหยาเรือน สอดคล้องกับคำสอนประเด็นเดียวกันในเว็บไซต์ครูบ้านนอกบล็อกรซึ่งผู้นำเสนอข้อมูลดังกล่าวอยู่จังหวัดยโสธร (Homklin, 2009) และยังสอดคล้องกับคำสอนประเด็นเดียวกันในข้อมูลวัฒนธรรมไทยภาคใต้อีกด้วย (Thongcharoen, 2017 : 211-216) ด้านคำสอนเรื่องน้ำสี่ ซึ่งประกอบด้วยน้ำไข น้ำดื่ม น้ำคำ และน้ำใจ สอดคล้องกับคำสอนประเด็นเดียวกันในวัฒนธรรมของชาวไทยญ้อ จังหวัดกาฬสินธุ์ (Thiamsakhu, 1993 : 32) นอกจากนี้ เมื่อตรวจสอบคำสอนเรื่อง "เรือนสามน้ำสี่" ในวรรณคดีคำสอนสตรีภาษาเขมรที่พิมพ์เผยแพร่แล้ว 5 สำนวน ได้แก่ ฉบับสตรี สำนวนหมื่นไม (Institut Bouddhique, 2001 : 18-28) ฉบับสตรี สำนวนพระองค์ด้วง (Institut Bouddhique, 1962) *สุภาวดีฉบับสตรี* ของออกญาสุตตันตปริชา (อินท์) (Institut Bouddhique, 1959) และ *ศาสตราฉบับสตรี* (Jenner, 1978 : 116-126) รวมถึงบทคำสอนลูกซึ่งเป็นฉบับสตรีภาษาเขมรถิ่นไทย (Surin Cultural Center, 1984 : 14-23) กลับไม่พบการกล่าวถึงคำสอนเรื่องเรือนสามน้ำสี่โดยตรง จึงเป็นเหตุให้สันนิษฐานได้ว่า คำสอนเรื่องนี้ที่พบในฉบับกรรมสมัยใหม่น่าจะรับมาจากวัฒนธรรมอื่น ซึ่งในที่นี้ก็คือวัฒนธรรมไทยดังได้นำเสนอไปแล้วข้างต้น

ข้อค้นพบข้างต้นมีแง่มุมสำคัญประการหนึ่งที่อาจสร้างคุณูปการต่อวงวิชาการวรรณคดีท้องถิ่นของไทยและวงวิชาการวรรณคดีเขมร คือ การไม่ตรึงกลุ่มผู้เรียนฉบับกรรมไว้ที่สามเณร แต่ขยายขอบเขตผู้เรียนไปรวมเอาสตรีเขมรไว้ด้วย การเปิดพื้นที่ให้สตรีเข้ามาอยู่ในกลุ่มผู้เรียนฉบับกรรม อาจเกิดจากเหตุผลสำคัญ 3 ประการดังนี้ (1) ความหมายเดิมของ "ฉบับกรรม" มิได้ผูกติดกับผู้เรียนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ ดังพจนานุกรมภาษาเขมร-อังกฤษ (Headley, 1977) นิยาม "ฉบับกรรม" (ฉบับกรรม) ไว้ว่าเป็นหนังสือกวีนิพนธ์เกี่ยวกับกฎเกณฑ์การประพฤติตน คำนิยามนี้ให้ความสำคัญกับชนิดของเอกสาร ฉันทลักษณ์ และเนื้อหา โดยปราศจากการระบุกลุ่มผู้เรียนไว้ (2) คนเขมรถิ่นไทยมีมุมมองต่อชื่อฉบับกรรมในลักษณะเปิดกว้าง โบราณ จันทร์กลั่น (Chanklin, 2024) ศิลปินพื้นบ้านชาวเขมรถิ่นไทย อายุ 82 ปี ให้สัมภาษณ์ใน พ.ศ. 2567 ไว้ว่า ฉบับกรรม หมายถึง ถ้อยคำอันประเสริฐที่กล่าวไว้สั่งสอนลูกหลาน คำนิยามนี้สื่อถึงการยกย่องคำสอนในฉบับกรรม และระบุดัตถุประสงค์กับกลุ่มผู้เรียนของตัวบทฉบับกรรมเอาไว้ ทำให้ฉบับกรรมเป็นวรรณคดีคำสอนเขมรที่ครอบคลุมคนเขมรรุ่นหลังทุกเพศและทุกสถานะ (3) คนเขมรถิ่นไทยมีมุมมองต่อสตรีที่ปฏิบัติตามคำสอนอย่างเคร่งครัดว่า มีสถานะน่ายกย่องไม่ต่างจากนักบวชในพระพุทธศาสนาที่ตั้งใจรักษา

พระวินัย ดังวรรณคดีคำสอนเขมรถิ่นไทยเรื่อง *บทคำสอนลูก* กล่าวความตอนหนึ่งว่า “ธรรมดาสรรยเจีย บือหนึ่งสำแต่ย ออยเมียน กิระยา โดจสองเมียนเสล กนึ่งปุตตะศาสนา ปุมออยเคลียดเคลียด ปีเปรียะวินัย” (Surin Cultural Center, 1984 : 18-19) (คำแปล-โดยปกติหญิงดี หากจะเอื้อนเอ่ย ให้มีมารยาท ดุจสงฆ์ทรงศีล ในพุทธศาสนา อย่าให้คลาดคลา จากพระวินัย) ความเปรียบนี้เทียบมารยาทของสตรีกับศีลหรือวินัยของสงฆ์ สตรีที่ปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดตามคำสอนจึงไม่ต่างจากนักบวช เมื่อเป็นเช่นนี้ การใช้ชื่อวรรณคดีคำสอนเขมรที่ในอดีตประพันธ์เพื่อสอนนักบวชชาย จึงอาจนำมาใช้เรียกวรรณคดีคำสอนเขมร เรื่องใหม่ที่ประพันธ์เพื่อสอนสตรี เพราะผู้เรียนทั้งสองกลุ่มต่างถือข้อห้ามอย่างเคร่งครัดทำนองเดียวกัน และเมื่อบุคคลทั้งสองกลุ่ม สามารถปฏิบัติตามคำสอนดังกล่าวได้ จึงสมควรได้รับการยกย่องไม่ต่างกัน และการยกย่องในทางหนึ่งก็สื่อผ่านการตั้งชื่อตัวบทวรรณคดีคำสอนว่าฉบับกรรมนั่นเอง

ข้อค้นพบข้างต้นเกิดขึ้นได้ เพราะการเปลี่ยนพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัยและการขยายขอบเขตประเภทวัสดุที่ใช้บันทึกข้อมูล จากพื้นที่เดิมที่ใช้ค้นคว้าอย่างกัมพูชา และพื้นที่ส่วนกลางของไทยกับกัมพูชา ขยายไปสู่พื้นที่ชายแดนอย่างอีสานใต้ที่มีความสำคัญต่อกลุ่มชาวเขมรถิ่นไทย ประกอบกับการขยายขอบเขตประเภทวัสดุที่ใช้บันทึกข้อมูลจากโบราณและหนังสือที่ตีพิมพ์ไปสู่สมุดฝรั่งที่บุคคลทั่วไปสามารถซื้อหามาบันทึกข้อมูลได้สะดวก ทำให้เกิดการค้นพบตัวบทใหม่ที่ยังไม่เคยตีพิมพ์มาก่อนทั้งในไทยและกัมพูชา และเนื้อหาของตัวบทนี้ยังอาจนำไปสู่การปรับเปลี่ยนมุมมองทางวิชาการที่ดำเนินมาตลอด 4 ทศวรรษ มิเพียงเท่านั้น ยังส่งผลต่อการทำความเข้าใจเจ้าของตัวบทอย่างชาวเขมรถิ่นไทยในฐานะผู้รังสรรค์วรรณคดีคำสอนเรื่องใหม่ โดยใช้ฐานวัฒนธรรมวรรณศิลป์เขมรที่สืบทอดมายาวนาน ผสานกับการเปิดรับวัฒนธรรมใหม่ในแง่เนื้อหา ภาษา และอักษร จนเกิดเป็น *ฉบับกรรมสมัยใหม่* ที่ช่วยขยายปริมาณวรรณคดีท้องถิ่นของไทยที่สร้างสรรค์โดยพลเมืองไทยซึ่งมีใช้กลุ่มชาติพันธุ์ไท และขยายปริมาณวรรณคดีคำสอนเขมรนอกบริบทประเทศกัมพูชา และที่สำคัญช่วยเน้นย้ำว่า การค้นพบตัวบทวรรณคดีเรื่องใหม่ยังคงเกิดขึ้นได้แม้ในปัจจุบัน และการค้นพบที่สำคัญเช่นนี้อาจส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนมุมมองต่าง ๆ ที่มีมาแต่เดิมทั้งในวงวิชาการและในบริบทสังคมและวัฒนธรรมระหว่างประเทศอีกด้วย

กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgments)

บทความวิจัยนี้มาจากโครงการวิจัยเรื่อง “เมล็ดพันธุ์เก่าบนผืนแผ่นดินอื่น: พลวัตของวรรณคดีคำสอนเขมรเรื่อง “ฉบับกรรม” ในประเทศไทย” ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนงานวิจัยและงานสร้างสรรค์ คณะมนุษยศาสตร์ ประจำปี 2566 (รอบที่ 3) จากคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ รหัสโครงการ 662B110140023 และได้ผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากฝ่ายมาตรฐานการวิจัยและศูนย์สัตว์ทดลอง สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ตามหนังสือรับรองเลขที่ COA No. COA67/002 ลงวันที่ 10 มกราคม 2567 ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เจ้าหน้าที่หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และหอสมุดเครือข่าย ผู้ให้ข้อมูล ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่านมา ณ ที่นี้

รายการเอกสารอ้างอิง (References)

- Anonymous. (1984). *Khao Saemsai: Kan Samruat Wannakam Thongthin*. [Saemsai News: A Survey of Local Literature]. Saemsai, 1(3), 24, 51-53. (In Thai)
- Ariyathugun, S. (1992). *Kan Wikhro Wannakam Khamson Isantai*. [An Analysis of Southern Isan Didactic Literature]. Buriram: Textbook Center of Buriram Teachers College, Mueang district, Buriram province. (In Thai)
- Buddhist Institute. (1967). *Wiacchananukrom Khamae*. [Khmer Dictionary]. 5th ed. Phnom Penh: Buddhist Institute. (In Khmer)
- Chanklin, B. (2024, March 28). *Interview*. A Northern Khmer Folksinger in Surin Province, Thailand.

- Chantrupanth, D., & Phromjakgarin, C. (1978). *Photchananukrom Khamen (Surin)- Thai- Angkrit*. [Khmer (Surin)-Thai-English Dictionary]. Bangkok: Indigenous Languages of Thailand Research Project, Chulalongkorn University Language Institute.
- Chawnuam, N. (2022). Wannakam Khamson Khamen Chabab Kerkal Su Chabab Kerkal Mai. [Khmer Didactic Literature Jbab Kekal to New Jbab Kekal]. *Wiwitwannasan*, 6(1), 235-249. (In Thai)
- Duang-in, K. (2008). *An Analytical Study of Satra Dambontoonmain Palm Leaves (Teachings)*. Master Thesis. M.A. in Khmer Studies, Silpakorn University, Thailand. (In Thai)
- Headley, R. K. (1977). *Modern Cambodian-English Dictionary*. Retrieved 2 January 2025, from <http://sealang.net/khmer/>.
- Headley, R. K. (1997). *Modern Cambodian-English Dictionary*. Retrieved 2 January 2025, from <http://sealang.net/khmer/>.
- Homklin, J. (2009). Khwammai "Ruean Sam Nam Si?". [Meaning of "Ruean Sam Nam Si"]. Retrieved 17 August 2025, from <https://kroobannok.com/blog/25341>
- Hongthong, D. (2009). Figure 1 *Khmer Didactic Literature, Entitled ឯកប្បករណ៍សម័យម៉ែ (Modern Cpāp' Kram) Written on Notebook Papers and Found in Surin Province, Thailand*
- Hongthong, D. (2016). *Identity and Cultural Hybridization in Songs of Northern Khmer Speakers in the Southern Part of Northeastern Thailand*. Doctoral Dissertation, Ph.D. in Thai, Chulalongkorn University, Thailand. (In Thai)
- Hongthong, D. (2024). Figure 2 *Photo of Phra Samuhsangworn Worapunyo at Wat Pa Krawan Hin Khon in Surin Province*.
- Huffman, F. E., & Proum, I. (1988). *Cambodian Literary Reader and Glossary*. New York: Cornell University.
- Institut Bouddhique. (1959). *Suphiaoet Cbap Srei*. [Ind's Didactic Literature for Women]. 3rd ed. Phnom Penh: Institut Bouddhique. (In Khmer)
- Institut Bouddhique. (1962). *Cbap Srei Priah Riaccianipuan Nuei Priahkarona Priahbat Somdac Priah Haririak Riamia Ehsara Thippadei Priah-ong Duang Priah Borommakot*. [King Duang's Didactic Literature for Women]. Phnom Penh: Institut Bouddhique. (In Khmer)
- Institut Bouddhique. (2001). *Chbap Phseng Phseng*. [Various Pieces of Khmer Didactic Literature]. Reprint. Phnom Penh: Ap Rum Printing House. (In Khmer)
- Jacob, J. M. (1996). *The Traditional Literature of Cambodia*. New York: Oxford University Press.
- Jaruworn, P. (2010). *Phonlawat Khong Kan Suat An Wannakam Rueang Phra Malai: Kan Sueksa Priapthiap Kan Suat Phra Malai Thi Changwat Kanchanaburi Lae Chonburi*. [Dynamism of Phra Malai Chanting: A Comparative Study of Performance at Kanchanaburi and Chonburi]. Retrieved 2 June 2024, from <file:///C:/Users/ASUS/Downloads/13332.pdf>. (In Thai)
- Jenner, P. N. (1978). A Minor Khmer Ethical Text of Early Date. *Mon-Khmer Studies*, 7, 111-140.
- Katchama, B., Sawaengsai, R., & Chaiyakhon, A. (2010). *Sattra Kon Chao: Phumpanya Khamson Khong Klum Chattiphan Khamen*. [Sastra Kun Cav: Ethnic Khmer's Didactic Wisdom]. Surin: Rajabhat Surin University (In Thai)
- Khing, H. D. (2003). *Titthaphiap Tutueo Nuei Aksosah Khamae*. [General Survey of Khmer Literature]. Phnom Penh: Angkor Book Shop. (In Khmer)
- Lung Phueak. (1984). Bot Plae Wannakan "Khamen" Chabab Krom Udomkhati. [A Translation of Khmer Literature Entitled "Cpāp' Kram" or an Ideal]. *Saemsai*, 1(3), 21-24. (In Thai)
- Ly, S. (2002). *Komnap Khamae*. [Khmer Versification]. 2nd ed. Phnom Penh: Ministry of Education, Youth, and Sport. (In Khmer)
- Pakdeekham, S. (2015). Kan Sueksa Priabthiab Prachum Suphasit Khamen Chabab Ho Phra Samut Wachirayan Kab Chabab Khong Kamphucha. [The Comparative Study in Prachum Suphasit Khmer or Khmer Didactic Literature

in Vajirayan Library Version with Khmer Version]. *Songkhlanakharin Journal of Social Sciences and Humanities*, 21(1), 65-80. (In Thai)

- Pou, S. (1979). Subhāsīt and Cpāp' in Khmer Literature. In H. Bechert et al. (Eds.), *Ludwik Sternbach Felicitation Volume Part One*, (pp. 331-348). Lucknow: Akhila Bharatiya Sanskrit Parishad. Retrieved 5 June 2023, from https://archive.org/details/ludwiksternbachfelicitationvol1_932_/page/331/mode/1up?view=theater
- Phra Samrit Songwacha. (2010, April 11). *Interview*. A Monk at Samrat Bumrung Temple in Khokbu Village, Thamo Sub-district, Prasat District, Surin Province, Thailand.
- Phra Samuhsangworn Worapunyo. (2009, May 16). *Interview*. An Abbot at Wat Pa Krawan Hin Khon, Nong Yai Sub-district, Prasat District, Surin Province, Thailand.
- Phra Samuhsangworn Worapunyo. (n.d.). *Chabab Krom Samai Mai*. [Modern Cpāp' Kram]. Notebook paper. Personal Belonging. Surin. (In Northern Khmer)
- Royal Institute of Thailand. (2013). *Khumue Rabop Kan Khian Phasa Khamen Thin Thai Akson Thai Chabap Ratchabandittayasathan*. [Manual of Northern Khmer Writing System by Using Thai Scripts [Royal Institute of Thailand's Version]. Bangkok: Royal Institute of Thailand. (In Thai)
- Royal Institute of Thailand. (n.d.). *Photchananukrom Chabab Ratchabandittayasathan Pho So 2554*. [Thai Dictionary, Royal Institute of Thailand's 2011 Version]. Retrieved 2 June 2024, from <https://dictionary.orst.go.th/>. (In Thai)
- Songsilp, P. (2010). *Wannakam Khamson Khamen*. [Khmer Didactic Literature]. Bangkok: Dhonburi Rajabhat University. (In Thai)
- Surin Cultural Center. (1984). *Samnuan Phasit Khamson Phuenban Nai Changwat Surin-Sisaket*. [Local Idiom, Proverb, and Didactic Literature in Surin and Si Sa Ket Provinces]. Bangkok: Krung Siam Kan Phim. (In Thai)
- Tedong, U. (2000). Itthiphon Khong Suphasit Son Ying Thai Nai Suphasit Chabab Satri Khamen. [Influence of Thai Didactic Literature for Teaching Women on Khmer Didactic Literature for Teaching Women]. *Journal of the Faculty of Arts, Silpakorn University*, 23(1), 156-174. (In Thai)
- Thaendee, W. (2024, April 1). *Interview*. A Son of Phra Samuhsangworn Worapunyo living in Song Sakom Village, Phlai Sub-district, Prasat District, Surin Province, Thailand.
- Thiamsakhu, A. (1993). *Marriage Conventions of the Thai-Nyo People: A Case Study of Ban Saeng Badan, Tambon Saeng Badan, Amphoe Somdet, Kalasin*. Master Thesis, M.A. in Thai Studies (Social Sciences), Srinakarinwirot University, Thailand. (In Thai)
- Thongcharoen, P. (2017). Ruean Sam Nam Si: Kan Chatkan Khwamru Kiaokap Khunkha Khong Satri Thai Phan Mummong Prat Chaoban Phak Tai Chak Wannakam Patithat. [Ruean Sam Nam Si: Knowledge Management of Thai Women's Values from the Views of Local Intelligence Experts in Patithat Literature]. *Journal of Humanities and Social Sciences*, 9(3), 193-231. (In Thai)
- Yoojaroensuk, S. (2015). Chabab Phaseng Phaseng: Miti Ying Chai Nai Wannakam Khamson Khamen. ["Cbap Phseng Phseng:" Genders in Khmer Didactic Literatures]. *Vannavidas*, 15(Special Issue), 77-121. (In Thai)